

Medijska i informacijska pismenost mladih u digitalno doba

Leder, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:832997>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI
Ak. god. 2020./2021.

Ana Leder

Medijska i informacijska pismenost mladih u digitalno doba

Diplomski rad

Mentorica : Prof. dr. sc. Sonja Špiranec

Zagreb, 2021.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Sadržaj

1. Uvod	4
2. Što su medijska i informacijska pismenost?	6
2.1. Pojemno objašnjenje	6
2.2. Zablude o konceptu informacijske i medijske pismenosti	8
3. Cjeloživotno učenje i obrazovanje u kontekstu informacijske i medijske pismenosti	10
4. Informacijska, medijska pismenost i etika	12
5. Obilježja i problematika suvremenih digitalnih okruženja: algoritmi narušena privatnost i demokratski principi.....	15
6. Medijska i informacijska pismenost u kontekstu privatnosti i sigurnosti	17
7. Krićka informacijska i medijska pismenost: pismenost za 21. stoljeće	18
7.1. Krićko mišljenje	18
7.2. Krićka informacijska pismenost	19
8. Informacijska i medijska pismenost kod mladih	21
8.1. Informacijska pismenosti i mladi: rezultati stranih istraživanja	22
8.1.1. Uloga knjižnica u informacijskom opismenjavanju mladih	25
8.2. Medijska pismenost i mladi: kako do stjecanja medijskih kompetencija.....	26
8.2.1 Uloga knjižnica u medijskom opismenjavanju mladih	29
9. Istraživanje informacijske i medijske pismenosti kod mladih u srednjoj školi	30
9.1. Uzorak i metodologija istraživanja.....	30
9.2. Cilj istraživanja i hipoteze	31
9.3. Rezultati istraživanja: Medijska i informacijska pismenost kod mladih u Gimnaziji Velika Gorica	32
10. Rasprava	47
11. Zaključak.....	48
12. Literatura:.....	51
13. Sažetak	54
14. Summary	55
15. Prilozi.....	56

1. Uvod

Svrha ovog diplomskog rada je teorijski produbiti problematiku informacijske i medijske pismenosti kod mladih u suvremenom digitalnom okruženju, a onda i provesti istraživanje medijske i informacijske pismenosti, putem online ankete, s mladima, s ciljem utvrđivanja koliko rezultati istraživanja potvrđuju ili pobijaju teoretske postavke ove problematike.

Diplomski rad je podijeljen u osam tematskih cjelina.

U prvoj se tematskoj cjelini kreće od pojmovnog objašnjenja informacijske i medijske pismenosti, kao i definiranja srodnih pismenosti s naglaskom na sličnosti i razlike. Polazišne točke informacijske pismenosti su prepoznavanje informacijske potrebe, pronalaženje i pretraživanje, vrednovanje (tj. kritička prosudba) i korištenje tih informacija u konačnici za stvaranje novih znanja. Informatička pismenost koja se često krivo upotrebljava kao sinonim informacijske pismenosti, predstavlja znanja i vještine za korištenje i informatičke i telekomunikacijske tehnologije i sustave, odnosno za razumijevanje informacijskih i komunikacijskih tehnologija. Medijska pismenost obuhvaća sličnu tematiku i područje kao i informacijska pismenost jer stavljaju naglasak na kritičko vrednovanje medija i informacija, ali razlikuju se po tome što su proizašli iz različitih akademskih područja i po težištima u kompetencijama.

U drugoj tematskoj cjelini objašnjavamo važnost informacijskog i medijskog opismenjavanja i cjeloživotnog učenja i inkorporiranja tih pismenosti u obrazovni sustav. Posebno naglašavamo imperativ mnogih cijenjenih stručnjaka, da je informacijska pismenost komponenta cjeloživotnog obrazovanja i temeljno ljudsko pravo u društvu u 21. stoljeću.

Navodimo i razloge za uvođenje informacijske pismenosti u obrazovni sustav, kao što i nabrajamo brojne kompetencija i vještine informacijske pismenosti koje bi trebalo integrirati u nastavu kroz učenje vještina za suradničko stvaranje i dijeljenje, a što uvelike mijenja obrazovnu paradigmu.

U trećoj se tematskoj cjelini raspravlja o etičkim izazovima za pojedinca koji su izazvani digitalnom transformacijom društva. Argumentiramo zašto bi programi obuke za opismenjavanje za 21. st. trebali uz teme definiranja informacijskog problema, pronalaženja izvora, strategije pretraživanja, vrednovanja informacija, trebali obuhvatiti i etičko korištenje izvora i informacija i poticati korisnike na budu aktivni sudionici u dekonstrukciji informacija.

Što znači da njihova uloga nije samo pronalaženje i korištenje informacija, već i kritičko prosuđivanje, odnosno aktivno vrednovanje sadržaja kao i njegovo odgovorno stvaranje i dijeljenje.

U četvrtoj i petoj cjelini objašnjavamo obilježja suvremenih digitalnih okruženja kroz izazove koje predstavljaju za današnjeg korisnika/mlade. Detaljno argumentiramo probleme algoritmizacije, komercijalizacije, netransparentnosti, motiviranog rasuđivanja i narušene sigurnosti i privatnosti kao prepreke suvremenog pojma demokracije i ljudskih sloboda.

Šesta cjelina predstavlja informacijsku i medijsku pismenost, odnosno metapismenost, kroz koncept razvoja kritičkog mišljenja i kritičke pismenosti kao pismenosti za 21. stoljeće. Dakle kritička pismenost se razvija uz pomoć kritičkog mišljenja i konteksta koji oblikuje informacije za svjesno i odgovorno postupanje s informacijama kao i njihovu dekonstrukciju; za suradničko dijeljenje i stvaranje kako bi ljudi mogli sudjelovati u zajednicama učenja i razmjene informacija.

Sedma se cjelina bavi mladima i razlozima za njihovo informatičko i medijsko opismenjavanje. Dotičemo se stranih istraživanja koja su ukazala na slabe točke informacijskog ponašanja i važnosti razvoja kompetencija koje se stječu postupcima informacijskog opismenjivanja za približavanje konstruktivističkom konceptu obrazovanja.

Nabrajamo medijske kompetencije unutar medijskog odgoja kao imperativa za sigurnost, kritičnost i sprječavanje medijske manipulacije. I na kraju ove cjeline, raspravljamo o velikoj i važnoj ulozi knjižnica u pismenosti za budućnost kao i primjere dobre prakse u Hrvatskoj.

Zadnje poglavlje se bavi istraživanjem koje je provedeno preko anonimnog anketnog upitnika. Na početku objašnjavamo cilj i svrhu istraživanja, postavljene su pretpostavke i na kraju njihovo slaganje ili neslaganje s dobivenim rezultatima.

2. Što su medijska i informacijska pismenost?

2.1. Pojmovno objašnjenje

Pojam medijske pismenosti proizlazi iz građanskih i komunikacijskih studija, a informacijska pismenost proizašla je iz bibliotekarstva i informacijskih znanosti, dakle iz različitih akademskih i stručnih disciplina.

Uz medijsku i informacijsku pismenost, postoje srodne (ali ne i istoznačne) vrste pismenosti kao što su: mrežne pismenosti, digitalne pismenosti, internetske pismenosti, informatičke pismenosti, pa je zato važno dobro definirati pojmove. Iako sve ove vrste pismenosti podrazumijevaju znanja i vještine, one su ipak na kraju jedan *podpojam* informacijske pismenosti (Lau, 2011.), pa bismo mogli zaključiti da je informacijska pismenost krovna pismenost i temeljna kompetencija u suvremenom društvu (Špiranec i Banek, 2008).

„Informacijska pismenost su znanja i vještine potrebni za razumijevanje informacijskih i komunikacijskih tehnologija, uključujući hardver, softver, sustave, mreže (mjesne mreže i Internet) i ostale dijelove informatičkih i telekomunikacijskih sustava“ (Horton Jr., 2008, str. 45).

„Medijska pismenost su znanja i vještine potrebni za razumijevanje svih medija i formata na kojima se podaci, informacije i znanje stvaraju, pohranjuju, prenose i predstavljaju...“ (Horton Jr., 2008, str. 20).

Da produbimo pojmovno objašnjenje medijske i informacijske pismenosti u kontekstu pismenosti u 21. stoljeću: područja informacijske pismenosti su pronalaženje podataka, informacija i izvora informacija u bilo kojem obliku pri čemu se koriste različiti tehnološki alati, ali i vrednovanje i korištenje tih informacija (dijeljenje, priopćavanje i stvaranje), a medijska pismenost se bavi medijima radi općeg razvoja društva na način da pojedinac ima pristup medijima i zna ih kako koristiti, da zna vrednovati i kritički analizirati različite medijske sadržaje, ali i razvijati vlastite medijske sadržaje kako bi postali proaktivni građani.

Dakle, informacijska pismena osoba prema Američkom knjižničarskom društvu (ALA)...“ je sposobna prepoznati kada joj je informacija potrebna i zna ju pronaći, vrednovati i učinkovito

koristiti...To su osobe pripremljene na učenje tijekom cijelog života“ (Špiranec 2003, str. 1). To ističu i autorice Hebrang Grgić i Baier Jakovac (2015) koje naglašavaju da iz informacijske pismenosti proizlaze i specifične informacijske kompetencije pojedinaca da osvijesti potrebu za informacijom, da onda pronađe, vrednuje, organizira, odabire i ispravno koristi potrebne mu informacije, i da oblikuje u znanje i dublje razumijevanje stvarnosti koje onda omogućuje razvoj novih ideja i znanja u cjeloživotnom procesu obrazovanja i učenja. Dakle, osim vidljive povezanosti informacijske pismenost s obrazovanjem tj. s cjeloživotnim učenjem, treba promatrati naš pojam i u širem društvenom kontekstu: kako kod pojedinca stvarati kritičko mišljenje npr. kod usvajanja primjerenog informacijskog ponašanja ali i kritičku osviještenost etičkog korištenja informacija (Lasić-Lazić, Špiranec i Banek, 2012).

Nadalje, zbog pojmovnih preklapanja, a najviše zbog razvoja digitalne tehnologije sve više se koristi pojam medijsko - informacijska pismenost (MIP). Upravo UNESCO (2013, str. 31) radi na ujedinjavanju ova dva koncepta u jedinstven koncept medijsko – informacijske pismenosti pa definira MIP kao „skup kompetencija koji građanima omogućava pristup, pronalaženje, razumijevanje, procjenu i upotrebu, stvaranje, kao i razmjenu informacija i medijskih sadržaja u svim formatima, koristeći razne alate, na kritičan, etičan i učinkovit način, kako bi sudjelovali i aktivno djelovali u osobnim, profesionalnim i društvenim aktivnostima“.

Dakle, iako su informacijska i medijska pismenost vrlo bliski koncepti, ali kao što smo već rekli, razlikuju se po tome što su proizašli iz različitih akademskih područja i po težištima u kompetencijama. Na primjer informacijska pismenost stavlja težište na pronalaženje, a medijska pismenost na odašiljanje informacije. Zatim vrednovanje i kritičko korištenje karakterizira obje pismenosti, a razlika se nadalje vidi u svrsi; informacijska pismenost je usmjerena na korištenje izvora u obrazovne i znanstvene svrhe, dok medijska pismenost ide u smjeru formiranja građanske svijesti i aktivnog sudionika društva (Lasić-Lazić i sur., 2012).

„U rastućem kompleksnom i nepredvidivom svijetu, biblioteke igraju jedinstvenu ulogu u interpretaciji interkulturalnih izazova (digitalnog) učenja, posebno osnaživanja kompetencija medijske i informacijske pismenosti... One omogućavaju intelektualnu slobodu osiguravajući pristup informacijama, idejama i kreativnim radovima na svim medijima i bez granica“ (Vajzović i sur., 2021, str. 145). Dakle, knjižnice su stup društva i informiranih građana. Osiguravaju jednakost pristupa informacijama (ukazuju na digitalne podjele i na važnost da se

premosti digitalni jaz iz kojeg proizlazi informacijska nejednakost) kao i njihov prijenos znanja, pa tako pomažu očuvanju demokratskih vrijednosti i građanskih prava, sprječavajući sve oblike cenzure.

„Međunarodna federacija bibliotečkih asocijacija (IFLA) potiče nacionalne, regionalne i lokalne vlasti, kao i međunarodne organizacije, da: a) ulažu u biblioteke i informacijske službe kao vitalne elemente u strategijama, politikama i proračunima svojih informacijskih društava; b) unapređuju i proširuju postojeće mreže biblioteka u cilju ostvarivanja najvećih mogućih dobrobiti za svoje građane i zajednice; c) podupiru neograničen pristup informacijama i slobodu izražavanja; d) promoviraju slobodan pristup informacijama i ukazuju na strukturne i druge prepreke pristupu; e) prepoznaju važnost informacijske pismenosti i odlučno podržavaju strategije izgradnje pismenog i kvalificiranog društva koje može napredovati i koristiti prednosti svjetskog informacijskog društva“ (Vajzović i sur., 2021, str. 145).

I još samo na kraju da razjasnimo i zadnja dva pojma koja se često brkaju, a to su informacijska i informatička pismenost. Informatička pismenost se zna nazivati još i: računalna ili kompjuterska ili IKT pismenost i označava znanja i vještine korištenja računalnih alata (hardvera, softvera i aplikacija) dok informacijska pismenost nadilazi vještine korištenja računalne tehnike i alata i uključuje pronalaženje, kritičko promišljanje i vrednovanje, kao i etičko korištenje informacija u širem društvenom kontekstu. Informatička pismenost je preduvjet informacijskoj, ali ne i obrnuto. Zato je važno raditi na programima informacijske izobrazbe u formalnom i neformalnom obliku.

2.2. Zablude o konceptu informacijske i medijske pismenosti

Bitno je dobro objasniti koncept informacijske i medijske pismenosti i rasvijetliti zablude i krive interpretacije. Prema Vajzović i sur., 2021 postoji pet zabluda vezanih za shvaćanje ta dva pojma.

Prva zabluda je shvaćanje informacijske i medijske pismenosti kao sinonima.

Prema autorima Webber i Johnston (2000, str. 384) informacijska pismenost se ne može definirati bez šireg društvenog konteksta, etičke dimenzije i kritičkog mišljenja:

„Informacijsko se opismenjivanje sastoji od usvajanja primjerenoga informacijskog ponašanja u svrhu dolaženja do one informacije koja će zadovoljiti informacijsku potrebu i to bez obzira na medij, a uključuje i kritičku osviještenost o važnosti mudrog i etičkog korištenja informacija. Važno je da informacijska pismenost ne bude reducirana na knjižnične ili računalne vještine već poimana kao odgovor na kulturni, društveni i ekonomski razvoj informacijskog društva.”

„Medijska pismenost: odnosi se na sposobnost “konzumiranja” i kritičkog razmišljanja o informacijama dobivenih putem masovnih medija poput televizije, radija, novina, a danas i Interneta“, ističe Špiranec (2003, str. 3). Pojmovi su dakle različiti, ali i komplementarni, jer i jedan i drugi uključuju kritičko korištenje medija/ informacija, informiranje iz pouzdanih izvora, kao i shvaćanje promjena u informacijskom i medijskom okruženju. Zato se ta dva koncepta trebaju razvijati paralelno i na integralan način.

Druga zabluda se odnosi na to da je jedina uloga informacijske i medijske pismenosti da štiti pojedinca od negativnih posljedica medija. Prije svega, ako se inzistira samo na negativnoj ulozi medija, ulazimo u opasno područje. Drugo, element opasnosti i negativnih posljedica je samo jedan segment informacijske pismenosti, a ne jedini i isključivi pristup medijima i informacijama.

Sljedeća zabluda ide u smjeru da informacijska i medijska pismenost omogućava pojedincu veliko znanje o medijima i informacijama. Cilj opismenjavanja nije gomilanje znanja o medijima, izvorima, informacijama koje su nam na raspolaganju ili vještina pretraživanja informacija, nego kritičko vrednovanje i stvaranje kritičkog mišljenja, kreiranje vlastitog sadržaja i istovremeno pridonositi etičkom razvoju suvremenog demokratskog društva.

Četvrta zabluda je da je informacijsko i medijsko opismenjavanje samo za mlade. Iako se stavlja naglasak u opismenjavanju na djecu i mlade, pogotovo u kontekstu sigurnosti djece u digitalnom okruženju i zaštite od negativnih utjecaja medija, koncept edukacije bi trebao obuhvatiti sve starosne grupe. U procesu opismenjavanja (u formalnom ali i neformalnom obliku obrazovanja) težište bi se trebalo prebaciti na polaznike, tj. njihove informacijsko – komunikacijske potrebe.

I na kraju, peta zabluda je stav kako bi uvođenje jednog predmeta medijske i informacijske pismenosti u školski sustav zadovoljilo potrebu opismenjavanja i toliko

važne edukacije na ovom području. „Medijska i informacijska pismenost je kroskurikularna metakompetencija koja podrazumijeva promjenu načina razmišljanja o informacijskim kompetentno participiramo u društvu/ zajednici i to, bez sumnje, nije nešto što se može savladati kroz samo jedan, sadržajno-orijentiran predmet, s određenim fondom sati sedmično i samo u formalnom obrazovanju“ (Vajzović i sur., 2021, str. 52). Odnosno, informacijsku i medijsku pismenost treba integrirati u sve predmete, zbog toga što, osim što informacijska pismenost pretvara informaciju u znanje, ona i potiče transformaciju učenja, pa zato nije rezervirana za sadržajno jedan predmet. Dakako, program obuke se može ostvariti i u nekim neformalnim oblicima obrazovanja kao na primjer tečajevima, trening programima i sl. Knjižnice su mjesto gdje bi se ovakvi programi trebali odvijati i prepoznavati kao važni.

3. Cjeloživotno učenje i obrazovanje u kontekstu informacijske i medijske pismenosti

Prema Lasić-Lazić i sur. (2012, str. 127) „obrazovna i informacijska okruženja oduvijek su uzajamno povezana budući da je informacija temeljna sastavnica učenja. Učimo ulazeći u interakciju s informacijama i koristeći informacije. Digitalno okruženje još je više naglasilo povezanost informacijskog ponašanja i učenja“. Zapravo možemo konstatirati snažnu vezu između medijsko - informacijskog opismenjavanja i obrazovanja kao i cjeloživotnog procesa učenja.

Autorica Špiranec (2003) posebno naglašava da je informacijska pismenost komponenta cjeloživotnog obrazovanja i temeljno ljudsko pravo u društvu u 21. stoljeću. Zašto je tako? Naime, svjetske politike u vođenju država prepoznale su ulogu informacijske pismenosti kao snalaženje, razumijevanje i kritičko preispitivanje iznimno kompleksnih informacijskih prostora (Lasić-Lazić i sur., 2012). Ovaj se koncept najbolje opisuje cjeloživotnom kompetencijom: *Učiti kako učiti*, koja omogućuje usvajanje strategija za uspješno upravljanje informacijama, rješavanje problema kao kritičkog mišljenja.

Lau (2011) posebno naglašava da je Informacijska pismenost skup vještina koje se mogu naučiti, a cjeloživotno učenje pozitivna navika i pozitivan stav koji se manifestira kroz želju za promjenom, kroz znatiželju i želju za znanjem.

Nova obrazovna paradigma školstva u 21. stoljeću, prije svega podrazumijeva sva područja obrazovanja, a po njoj učenje je postalo pokretljivo, participativno, istraživačko.

Konačni cilj ovakvog opismenjivanja u obrazovnom sustavu je razvijati kritičku svijest o tehnologijama i informacijama tj. prosuđivanje tehnologija i dekonstrukcija medijskog sadržaja u društvenom kontekstu, pri čemu rješenje snalaženja u globalnom umreženju nije u zagovaranju „još alata“ nego u zagovaranju „više obrazovanja“ (Vajzović i sur., 2021).

Obrazovni sustav zahtjeva nove strategije: učitelji trebaju osnaživati učenike da umjesto pasivnog primanja znanja, samostalno stvaraju novo znanje (Lasić-Lazić i sur., 2012), da ostvare autentično i smisleno iskustvo s informacijama i da ih se osposobi na samostalno upravljanje učenja na izvorima informacija.

Prema autoricama, sve su ovo argumenti za uvođenje informacijske pismenosti u obrazovne sustav, pa je zato važno formulirati i skup kompetencija obuhvaćenih informacijskom pismenošću i učiniti ih sastavni dijelom nastave. Neke od njih su: osvještavanje informacijske potrebe (razumijevanje istraživačkog problema), vještine za pristup informacijama u različitim formatima i iz različitih izvora, vrednovanje i kritička procjena informacija, korištenje i stvaranje novog znanja na temelju sagledavanja informacija kao i dijeljenje informacija. Ovo su mjerljive vještine koje se iskazuju ishodima učenja, a što nije uvijek lako kada je riječ o analizi informacija i tumačenju značenja.

I zadnje, ali ne manje važno, i o čemu je već bilo riječi, međutim to treba stalno naglašavati, kako informacijsko opismenjavanje ne bi trebao biti sastavnica jednog predmeta ili kolegija, a za njegovo usvajanje važna je suradnja, ponajviše predmetnih nastavnika i informacijskih stručnjaka/knjižničara i nositelja obrazovnih politika (Lasić-Lazić i sur., 2012).

4. Informacijska, medijska pismenost i etika

Medijska i informacijska pismenost obuhvaća znanja i vještine koje treba posjedovati radi boljeg snalaženje u današnjem suvremenom svijetu. U tom smislu, puno je izazova za pojedinca koji su izazvani digitalnom transformacijom društva. Zato nam je potrebna informacijska etika. „Opće deklaracije o ljudskim pravima, IFLA i UNESCO promoviraju globalni kritički diskurs informacijske etike, te je za veliki broj teoretičara informacijske etike njezin diskurs evoluirao do problematike globalne informacijske pravde“ (Vajzović i sur., 2021, str. 148)

Pojam *informacijska etika* proistekla je iz bibliotekarstva i informacijskih znanosti, iako je ona danas dio različitih disciplina (računarstva, biologije i medicine, masovnih medija, istraživanja interneta i bibliotekarstva i informacijskih znanosti). Autori Vajzović i suradnici, posebno ističu UNESCO -ov program IFAP (Information For All n.d.) namijenjen poticanju razvoja informacijske pismenost konstatira pet temeljnih elemenata informacijske pismenosti:

- 1) Prepoznavanje informacijskih potreba – a ta potreba za informacijom stavlja pojedinca u položaj da informaciju prihvati ili preispituje dalje traženjem dodatnih informacija ili potvrdi istinitost poznatih informacija, tj. to je početak formiranja razvijenijih sposobnosti informacijske pismenosti
- 2) Lociranje i evaluacija kvalitete informacija/ izvora – sve češće se događa da se podaci prikupljaju iz internetskih izvora i baza podataka, stoga je nužno obrazovanje i stjecanje vještina ne samo za lociranje nego i za vrednovanje izvora
- 3) Pohranjivanje i ponovno korištenje informacija – jedno od osnovnih karakteristika informacijske pismenosti je mogućnost pohranjivanja informacija i ponovna upotreba
- 4) Efikasna i etička upotreba informacija – koristiti informacije i vrednovati ih na kritički i etički način. Pri čemu je važno troje: imati pristup informacijama, ali i pronaći vjerodostojne izvore pogotovo u online sferi tj. znati se snaći u informacijskoj prezasićenosti; zatim analizirati sadržaj: pojedinac treba poznavati osnovne mehanizme dekonstrukcije medijskih i drugih sadržaja, a to znači klasificirati informacije prema značaju i vrijednosti (znati prepoznati dezinformaciju, teoriju

zavjere, propagande i sl.) i to radi zaštite od manipulacije; i treće, znati i kreirati sadržaj: cilj informacijske pismenosti je potaknuti pojedince da budu aktivni kreatori sadržaja, a time i aktivni članovi demokratskog društva. Nije važno samo koristiti tehnologiju, nego je koristiti i kreirati u skladu s etičkim standardima i pravilima ponašanja (npr. poštivanje autorskog prava, ljudskih prava i dr.) i tako se smanjuje mogućnost pojave plagiranja.

- 5) Upotreba informacija za konstruiranje i komuniciranje znanja - omogućiti ljudima stvaranje i korištenje novih znanja

Informacijsku i medijsku pismenost treba promatrati kroz kulturni, društveni i ekonomski razvoj informacijskog društva. To ističu i Špiranec i Banek (2008) da se npr. informacijska pismenost ne može promatrati nikako drugačije nego kao fenomen koji objedinjuje socijalni, tehnološki i povijesni kontekst.

S obzirom na složenost fenomena informacijska etika je zato vrlo aktualna i potrebna tema današnjeg *digitalnog* društva, a ne neka nevažna rasprava i interakcija.

Usred ovakvih dilema, za područje informacijske etike posebno su važne i izazovne sljedeće teme: zaštita intelektualnog vlasništva (što predstavlja najkompleksnija etička i zakonodavna pitanja); problematika cenzure i kontrole informacija (ili ograničavanje intelektualnih sloboda); zatim slobodan i ravnopravan pristup informacijama, digitalni jaz, lažne vijesti i dezinformacije i dr.

Drugim riječima, područja interesa informacijske etike su privatnost, transparentnost, identitet, sigurnost na internetu, povjerenje, intelektualno vlasništvo, cyber ratovanje, lažne vijesti, dezinformacije i plagijati, nadzor, cenzura, rodna problematika, digitalni jaz i informacijsko prezasićenje kao i zloupotreba digitalne tehnologije.

Znači da ta etička dimenzija medijske i informacijske pismenosti treba pridonijeti da suvremeno društvo osvijesti postojanje i značaj prava, mehanizme zaštite ljudskih prava, a posebno prava na izražavanje mišljenja i informiranja. Država je dužna zaštititi ljudska prava, a medijska i informacijska pismenost je alat da pojedinac inzistira na visokom stupnju poštivanja ljudskih prava.

Međutim ljudska sloboda i pravo na izražavanje nije apsolutna, jer dokle god ulazimo u područje tuđe slobode, drugi može ući u naš prostor pa posljedično, nitko nije slobodan. Ne

moгу se primjerice širiti ideje mržnje i diskriminacije i pozivati se na pravo izražavanja vlastitog mišljenja. Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda zaključuje da se sloboda izražavanja ne smije upotrebljavati tako da poništi prava i slobode koja se štite Konvencijom (Vajzović i sur., 2021). Primjer je komunikacija na internetu. „Internet se u ovom trenutku može usporediti s *Divljim Zapadom*. Na tim nepreglednim prostranstvima i bespućima vlada zakon jačega. Skriveni anonimnošću i lažnim imenima ili zaporkama, pojedinci pokazuju niske strasti i vrijeđaju druge zbog njihove rase, vjere, narodnosti, političkih uvjerenja, svjetonazora, stoga što pripadaju manjinskim skupinama (ne samo u etničkom, nego općem smislu) ili samo zato što misle drukčije“ (Obradović, 2006, str. 304).

Vidimo dakle da sa slobodama dolazi i veća odgovornost kod korištenja tehnologija, medija i informacija. Odgovornost i kritičko mišljenje su nesumnjivo temeljne kompetencije informacijski pismenog pojedinca. Programi obuke za opismenjivanje za 21. st. bi svakako trebali uz teme definiranja informacijskog problema, pronalaženja izvora, strategije pretraživanja, vrednovanja informacija, trebali obuhvatiti i etičko korištenje izvora i informacija. Kurikularna reforma u hrvatskom školstvu uvela je već spomenutu kompetenciju: *Učiti kako učiti*, a ona svakako uključuje etički pristup medijima i informacijama, kritičko vrednovanje i analiziranje kao i odgovorno korištenje informacijama i to kroz cjeloživotni proces učenja.

5. Obilježja i problematika suvremenih digitalnih okruženja: algoritmi, narušena privatnost i demokratski principi

Pismenost za digitalno doba ili za 21.stoljeće se globalno prepoznaje kao *informacijska, medijska* ili *digitalna pismenost*. Ali ne način usvajanja vještina i alata (u smislu kodiranja i dekodiranja teksta ili traženih informacija) nego na način kritičkog opismenjavanja – promišljenog otkrivanja informacija, razumijevanja i vrednovanja informacija, stvaranju novih znanja i etično sudjelovanje u tom procesu.

„Kritičko promišljanje i problematiziranje površinske „neproblematičnosti“ suvremenih digitalnih prostora stoga postaju temeljnim polazištem opismenjivanja u digitalnom dobu“ (Špiranec, 2017, str. 4).

Kritička pismenost je potrebna baš zbog složenosti i problematike digitalnih okruženja zasnovanih na algoritmima, nadzoru, komercijalizaciji i skrivenim interesima (Špiranec, 2017).

Algoritmi su skup instrukcijskih koraka ili softver za računalno donošenje odluka ili sustav umjetne inteligencije koji uči na osnovu podataka koje im daje čovjek, a ti programi mogu koristiti specifične algoritme da bi pronašli uzorke na temelju velikih količina podataka (tzv. Big Data) i onda predviđaju obrasce ponašanja pojedinaca i grupa. Drugim riječima, radi se o tehnologiji koja služi za prikupljanje, obradu i analizu velike količine podataka, a problem nije u skupljanju, već u mogućnost obrade i analize prikupljenih podataka za daljnju upotrebu u različite, etički upitne, svrhe.

Računalni programi su omogućili obradu ogromnih količina podataka putem tehnika dubokog učenja pri čemu koriste tzv. neuralne mreže (statističko-matematički modeli za optimizaciju). Dakle, algoritmi su svugdje oko nas, a preko njih matematičari, statističari koriste naše tzv. digitalne otiske (ostavljamo ih: u povijesti pretraživanja, sadržaja kojeg izabiremo, objavljujemo, dijelimo, komentiramo, preko onoga što kupujemo itd.) da analiziraju naša ponašanja, želje, sklonosti, navike itd. Algoritmi su zapravo skriveni i nevidljivi, odvijaju se često bez znanja ili pristanka nas samih, a doživljavamo ih objektivne i neutralne, iako upravo oni oblikuju naše stavove i naš pogleda na svijet. Velike i mnogobrojne organizacije koriste algoritme da bi optimizirali poslovne procese, profit i otkrili nove statističke obrasce (Vajzović i sur., 2021).

Iz ove potrebe praćenja i prebrojavanja podataka nastao je pojam Internet stvari. To znači da postoji potreba da se stvore mreže koje će povezati ono što se nije do sada moglo povezati, tj. proširenje moći samog Interneta izvan pametnih telefona, računala i tableta kroz pametne uređaje, pametne satove, pametne agente, tzv. razgovorni agenti (Siri-Apple ili Alex - Amazon i dr.).

Sve ovo utječe na pojedinca i društvo u cjelini. „ Algoritmi, naime, upravljaju interpasivnom iluzijom slobodne (besplatne) komunikacije koncentrirajući moć vlasnika tehnokorporativnih giganta u autonomne geopolitičke monopole čija je radna snaga neprekidni živi kapital umreženih građana (netizens)“ (Vajzović i sur., 2021, str. 238).

Iako živimo u vremenu definiranih demokratskih načela, ljudskih prava i sloboda, i kada mislimo da smo slobodniji nego ikada prije jer možemo svoje stavove i mišljenja dijeliti javno, živimo u vremenu u kojem nema tehnološke neutralnosti (npr. internet tražilice nisu konstruirane kako bi povezale korisnika s relevantnim rezultatima, nego s skrivenim interesima organizacija i ostvarivanjem profita – glavnog poslovnog modela 21. stoljeća) naše je rasuđivanje motivirano, predviđaju se naše reakcije i intenzivno se manipulira našim izborima. Informacijski baloni, na primjer, su rezultat algoritama koji, skupljajući podatke prema našoj povijesti pretraživanja na internetu, zatim prema našim godinama, spolu, lokaciji i drugim podacima, nude personalizirani sadržaj koji potvrđuju naše stavove, sklonosti i navike. Reklo bi se da to i nije tako loše, međutim, ti algoritmi izoliraju pojedince od novih otkrića i novih znanja i drže nas u uvjerenju da i drugi ljudi slično razmišljaju i djeluju, a zapravo smo zatvoreni u svom malom svijetu, balonu. Naše društvene grupe, i prijatelji na društvenim mrežama također predstavljaju taj zatvoreni krug istomišljenika. Zapravo se time narušavaju osnovni principi demokracije i ljudskih sloboda pod okriljem društvenog dobra, napretka i mogućnosti izbora.

Ovime smo došli do još nekih obilježja digitalnog doba, koje smo već objasnili, ali ih treba svakako posebno izdvojiti: a to su komercijalizacija i narušena privatnost korisnika. Dakle, sve se ovo događa pod okriljem oglašavanja i profita velikih kompanija. O narušavanju privatnosti i sigurnosti biti će više riječi u sljedećem poglavlju.

Medijsko i informacijsko opismenjavanje potrebno nam je više nego ikada do sada, kao kritička i promišljena pismenost u smislu ostvarivanja ljudskih prava i sloboda i demokratski diskurs:

„Danas, kada interaktivnost prerasta u interpasivnost (click, comment share, like) unutar platformi društvenih medija koje korisnike pretvaraju u živi kapital digitalne ekonomije podataka, neophodno je upozoravati upravo na apolitični karakter digitalne pismenosti i.....staviti naglasak na razumijevanju (a ne tek upotrebi) digitalnih tehnologija jeste ključna diferencijacija koja se hoće i treba naglasiti kada se govori o medijskoj i informacijskoj pismenosti“ (Vajzović i sur., 2021, str. 115).

6. Medijska i informacijska pismenost u kontekstu privatnosti i sigurnosti

Privatnost i sigurnost podataka i informacija su važni pojmovi u današnjem digitalnom okruženju. Posebice jer je sigurnost sustavno (zlo)upotrebljavan termin, a privatnost je povezana sa sigurnošću.

Informacijska sigurnost se odnosi na sigurnosne podatke i informacije. Razlika između podataka i informacija je u tome da nisu svi podaci, podaci, već ako podatak ima značenje, onda je on informacija. Za informacijsku sigurnost, od izuzetne je važnosti razumijevanje tehnologije i sigurnosnih prijetnji.

Prema Vajzović i sur. (2021) postoji više nivoa sigurnosti i privatnosti u kontekstu digitalne i informacijske sigurnosti: sigurnost na državnom nivou, na korporativnom i individualnom. Zbog širine teme, ja ću se u radu držati samo individualnog nivoa informacijske sigurnosti i privatnosti.

Nekada informacije o našim osobnim podacima nisu bile javne i dostupne, međutim danas se mogu iskorištavati i postati mete svakojakih napada. Edward Snowden je u svojoj knjizi „Trajni zapis“ napisao da su velike kompanije shvatile kako se ljudska veza koju je omogućio Internet može unovčiti...(Vajzović i sur., 2021). A to se ostvaruje baš preko ostavljanja digitalnog traga na internetu i algoritmizacije. „Možemo reći da onaj koji ima pristup i računalnu moć obrade naših metapodataka, taj može određivati i naš osjećaj sigurnosti, uvjetujući time sferu političkog, odnosno, može otupiti naša čula istoga onemogućiti realno sagledavanje rizika, prijetnji, pa i same demokratske realnosti. Zahvaljujući algoritmima i AI, velike su tehnološke kompanije napravile imperiju i postale novi gatekeeperi. Ovog obrta, uglavnom, građani nisu

svjesni, drugim riječima, uglavnom ne poznaju kako ti algoritmi rade i kako im oni uređuju svakodnevnicu“ (Vajzović i sur., 2021, str 249).

Informacijska i medijska pismenost su izuzetno važni mehanizmi zaštite u izazovima digitalnog okruženja suvremenog svijeta. Razumijevanje nevidljivog djela Mreže, algoritama i umjetne inteligencije glavni su problemi tema privatnosti i sigurnosti, i zato moramo generacije kritički opismenjivati i to u smjeru: što su osobni podaci i razmotriti taj fenomen iz aspekta prednosti takvog prikupljanja, ali i kako ih internetske kompanije mogu iskoristiti, kao kod prihvaćanja tzv. kolačića (eng. cookies, a to je mala datoteka na našem računalu koja osigurava praćenje naših radnji na internetskim stranicama) i kod ciljanog oglašavanja (u kojem aplikacije ili internetske stranice koriste naše osobne podatke koje prikupljaju o nama i koriste kako bi nam prikazali oglase za proizvode za koje predviđaju da će vam se svidjeti) koje ostaju i dalje predmetom etičkih rasprava; da korisnici kreću od činjenice kako su društvene mreže, digitalne platforme i internetske stranice međusobno povezane u složenom, umreženom sustavu te razmotriti mogućnosti i utjecaje ovih sustava na ljudsko ponašanje.

7. Kritička informacijska i medijska pismenost: pismenost za 21. stoljeće

7.1. Kritičko mišljenje

Jedan od glavnih zadataka informacijske i medijske pismenosti je razvoj kritičkog mišljenja. Kritičko mišljenje je složeni proces, vještina prosuđivanja, razmišljanja i analiziranja. Važno je naglasiti i da kritičko mišljenje nije svrha samom sebi, već osnova za očuvanje demokratskih principa i promišljenih, slobodnih i utemeljenih odluka.

Autorica Buchberger u svojoj knjizi „Kritičko mišljenje: priručnik kritičkog mišljenja, slušanja, čitanja i pisanja“ (2012) izdvaja intelektualne sposobnosti kritičkog mišljenja, pa ćemo nabrojati neke: sposobnost analize pojmova, informacija i gledišta, razlikovanja relevantnih od nerelevantnih informacija, sposobnost interpretacije informacija i povezivanja prethodnih znanja s novim, sposobnost sinteze i organizacije sadržaja u smislenu cjelinu, zatim sposobnost uočavanja opravdanih tvrdnji i percepcije rasprava iz različitih perspektiva, sposobnost

formiranja stavova kao i vrednovanja i vlastitog razumijevanja informacija, i mogućnost usmjeravanja vlastitog mišljenja k ispravnosti – etička dimenzija.

Osim intelektualnih sposobnosti, autorica izdvaja i intelektualne vrijednosti kritičkog mišljenja: jasnoća, preciznost, relevantnost, dubina, konzistentnost, koherentnost, logičnost i objektivnost.

Kritičko mišljenje nadalje, ne mora biti negativna kritika. Dapače, ona u ovom kontekstu medijske i informacijske pismenosti ima pozitivnu i konstruktivnu konotaciju. I, mora biti oslobođena svih dogmatskih, vjerskih i političkih ideologija (Hitchcock, 2018, prema Vajzović i sur., 2021).

Jedna od najvažnijih pretpostavki kritičkog mišljenja kod pojedinaca je...“da takvi građani znaju misliti za sebe i manje će biti pod utjecajem tuđeg mišljenja (pojedinačnog, političkog, marketinškog, algoritamskog), te da građani s razvijenim kritičkim mišljenjem neće odbijati tuđe ideje ili vlastite u koje na prvu nisu sigurni, nego će ući u proces istraživačkog učenja“ (Vajzović i sur., 2021, str. 264). I na kraju, možemo zaključiti da su informacijska i medijska pismenost procesi koji se prožimaju u međusobnoj ovisnosti za kritičko učenje u digitalno doba.

7.2. Kritička informacijska pismenost

Kritička informacijska pismenost je promišljeno i kritičko informacijsko ponašanje. Ona je pomak od funkcionalno usmjerene informacijske pismenosti koji polazi od popisa vještina za pronalaženje, vrednovanje i korištenje informacija i koja se bavi informacijskim procesima na pragmatičnoj razini. Kritička informacijska pismenost je zapravo alternativa koja je u današnje vrijeme više nego potrebna, jer je usmjerena na emancipaciju pojedinca u društvenom i političkom kontekstu (Špiranec, 2018).

Autorice Johannson i Limberg (2017) u kontekstu kritičke informacijske pismenosti uočavaju dvije razine pristupa u praksi: a) to su razina kritičkog vrednovanja i procjene izvora i b) transformativna razina. Prva razina vrednovanja i procjene izvora može se lako usvojiti po propisanim kriterijima za procjenu kvalitete, pouzdanosti ili primjerenosti izvora, ali korisnik i dalje može biti pasivan sudionik tog informacijskog procesa i primanja/odbacivanja sadržaja.

Međutim druga razina, transformacijska razina, korisnika čini aktivnim sudionikom u stvaranju i komuniciranju i dekonstrukcije informacija i čini ga sposobnim za stvaranje i razmjenu znanja na efikasan i etičan način (Špiranec, 2018). Nadalje, autorica posebno naglašava: „ Kritička misao se ne odnosi samo na pronađene sadržaje ili njihovu produkciju/komuniciranje, već na kritičko promišljanje o mogućnostima i izazovima digitalne tehnologije u svim njenim manifestacijama i oblicima“ (Špiranec, 2018, str.7).

Tako smo došli do pojma metapismenosti. Mackey i Jacobson (2011) ga definiraju kao „sveobuhvatni i samoreferencijalni okvir koji integrira nove tehnologije te ujedinjuje nekoliko vrsta pismenosti. Ova redefinicija informacijske pismenosti proširuje opseg općenito shvaćenih informacijskih kompetencija te posebno naglašava stvaranje i dijeljenje informacija u digitalnom okruženju.“

Za pojmovno i sadržajno objašnjenje, autori definiraju metapismenost kroz četiri praktična cilja i za svaki od njih, veći broj ishoda učenja:

- 1) Aktivno vrednovanje sadržaja, ali i osobne pristranosti: što znači da treba priznavati stručnjake ali i da treba provjeravati razinu njihove stručnosti; osvijestiti vlastitu pristranost, pa makar i suptilnu; informacije pretraživati iz različitih perspektiva; znati prepoznati formalne od neformalnih informacija iz različitih izvora na internetu; znati razlikovati stavove od činjenica
- 2) Etičko i odgovorno postupanje s intelektualnim vlasništvom: znati razlikovati stvaranje novih/originalnih sadržaja; znati razlikovati osobne od javnih informacija u procesu dijeljenja; znati razlikovati autorska prava, licence
- 3) Stvaranje i dijeljenje informacija u suradničkom i participativnom okruženju: osvijestiti osobnu ulogu kao proizvođača i potrošača informacija; znati štiti osobnu privatnost i svoje online informacije i tragove; znati etički sudjelovati u suradničkom okruženju; znati dijeliti znanje korištenjem različitih formata i platformi; uvažavati da su učitelji, učenici u isto vrijeme i obrnuto, te znati međusobno surađivati; znati prepoznati kulturne vrijednosti i norme pri dijeljenju informacija u globalnoj komunikaciji
- 4) Razvijanje strategija učenja radi postizanja cjeloživotnih profesionalnih i osobnih ciljeva: razumjeti proces učenja i da greške u tom procesu vode do novih spoznaja i otkrića; samoprocjena vlastitog procesa stjecanja znanja, razumjeti da kritičko mišljenje ovisi o razumijevanju problematike i premetu istraživanja; razumjeti kako

nova tehnologija utječe na učenje i znati se prilagoditi; znati primijeniti vještine metapismenosti kao cjeloživotni cilj i praksu.

Dakle metapismenost se razvija uz pomoć kritičkog mišljenja i konteksta koji oblikuje informacije za svjesno i odgovorno postupanje s informacijama kao i njihovu dekonstrukciju; za suradničko dijeljenje i stvaranje kako bi ljudi mogli sudjelovati u zajednicama učenja i razmjene informacija i demokratskom diskursu.

8. Informacijska i medijska pismenost kod mladih

Prema Stričević (2010) današnji mladi pripadaju tzv. Google generaciji (zbog načina komuniciranja), ili po dobnoj oznaci: *y generaciji* (mladi rođeni od 1980. pa nadalje) i

z generaciji (mladi rođeni nakon 2000. godine) pa s razlogom, prema autorici, nose titulu digitalnih domorodaca. Ostali nazivi po kojima vidimo povezanost mladih i tehnologije su: cyber djeca, generacija M (eng. media generation), generacija V (eng. virtual generation), kolaborativna generacija, milenijska ili net generacija i dr.

Mladi se vrlo spretno koriste informatičkom tehnologijom i širokom lepezom medijskih sadržaja, međutim rezultatima istraživanjima (kojih nema tako puno) mladi su informacijski i medijski nepismeni. Dakle, iako imaju iznimne sposobnosti snalaženja u današnjem digitalnom okruženju, zaključuje se da nemaju razvijeno kritičko mišljenje i analitičke vještine za vrednovanje informacija koje pronalaze (Jakovac i Hebrang Grgić, 2015). Isto tako, mladi puno rjeđe koriste internet i njegove mogućnosti u pronalaženju informacija za obrazovne svrhe i zadatke, već za komunikaciju i informiranje u neobrazovne svrhe.

Ipak, teško je sa sigurnošću tvrditi razinu informacijske i medijske pismenosti kod mladih, jer je istraživanja na ovom području ipak premalo, ili su istraživanja lokalnog karaktera ili su usko disciplinarno usmjerena, što jasno ističu autorice: „Diskurs u kojemu prevladava načelna percepcija digitalnog urođenika koji, a priori, vješto koristi tehnologije, ne donosi osobito preciznu i objektivnu sliku o tome kako mladi doista koriste tehnologije u svrhu dolaženja do informacija na temelju kojih donose odluke“ (Lasić-Lazić i sur., 2012, str. 132).

Prema Jenkinsu i suradnicima (2007) djeca i mladi putem informacijske i medijske pismenosti trebaju naučiti temeljne vještine i kompetencije kao što su: kako prilagoditi informacije iz višestrukih izvora koje dolaze u različitim oblicima (tekst, glazba, videozapisi, on-line baze podataka, itd.) u svrhu stvaranja novog znanja, kako kritički razmišljati o informacijama, kako sudjelovati u suradnji koju omogućuju informacijsko-komunikacijske tehnologije, kako razumijevati perspektive drugih i s njima surađivati i dr.

8.1. Informacijska pismenosti i mladi: rezultati stranih istraživanja

Iz pregleda literature vidljiva je promjena informacijskog ponašanja i medijskih navika mladih. Posljedično tome, uočavaju se baš problemi u procesima učenja, jer su obrazovna i informacijska okruženja povezana, a informacije su temelj svakog učenja. Dakle, učimo preko informacija i koristeći informacije (Lasić-Lazić i sur., 2012).

Dakle, ključna je integracija informacijskog opismenjavanja u obrazovne sustave i time bi se, kako ističu autorice, približili procesi učenja konstruktivističkom obrazovanju.

A što nam provedena istraživanja govore? Autorice Lasić-Lazić i sur. (2012) izdvajaju istraživanja važna za procjenu informacijske pismenosti učenika/studenata: istraživanje web pismenosti iz 2008., zatim američko istraživanje i projekt PIL (Project Information Literacy) iz 2010., pa istraživanje UCL-a (University College London) i njihove istraživačke skupine CIBER iz 2008. godine (najcitiranije i najutjecajnije istraživanje) i na kraju zbog velikog interesa javnosti za prethodnu studiju, BBC provodi eksperiment, 2011. godine, ispitujući 4 oblika informacijskog ponašanja. Spomenuta istraživanja pokazala su neke podudarne rezultate:

- 1) Ispitanici često koriste web 2.0 servise i internet za obrazovne svrhe, međutim za istraživačke zadaće i probleme, polaze uglavnom od Google tražilice. Tu se primijetilo da se rijetko okreću knjižnici i knjižničnim izvorima.
- 2) Procesu informacijskog pretraživanja imaju sljedeće karakteristike:
 - ispitanici brzo mijenjaju stranice koje odabiru, brzi su u pretrazi, ali malo vremena odvajaju za obavljanje zadatka i ne ulaze u dubinu sadržaja pretraživanja (pregledavaju manji broj mrežnih stranica i manji broj pretraživanja). To je tzv. horizontalni pristup

- pretraživanje im se svodi na skupljanja što više informacija bez kritičkog vrednovanja (npr. uglavnom koriste prvih nekoliko izvora na tražilici, zatim, rijetko ulaze u složenija pretraživanja ili ne ispravljaju rezultate s kojima nisu zadovoljni). To je tzv. kvantitativni pristup.

- skloni su preslikavanju metodom copy - paste (hrv. kopiraj i zalijepi) kojom preslikavaju pitanja iz zadatka u svoj informacijski upit, i onda ne procjenjuju izvore prema smislu ili sadržaju

3) Ispitanici nemaju razvijene strategije pretraživanja i imaju problem kako formulirati informacijski upit pri čemu koriste prirodan jezik.

4) Ispitanici uviđaju važnost vrednovanja informacija, ali to rade bez dodatne provjere i angažmana i bez promišljenosti (rijetko npr. uviđaju da su izvori umreženi preko složenih algoritama i da su za to odgovorne različite ustanove, organizacije i pojedinci ili kada dizajn sučelja koriste kao osnovni kriterij vrednovanja izvora).

Zaključci ovih istraživanja također otklanjaju hipotezu da postoji isključivo Google generacija po dobnoj oznaci, jer se pokazalo da ljudi svih dobnih skupina koriste Internet i web 2.0 servise, iako su te karakteristike izraženije i aktualnije kod mladih zbog njihovog emocionalnog i kognitivnog razvoja i zato spadaju u najranjiviju skupinu na koju se treba fokusirati.

„S obzirom na rezultate istraživanja, informacijsko opismenjivanje bi se ponajprije trebalo usmjeriti na izgradnju i njegovanje vještina višeg reda poput kritičke evaluacije, tumačenja i sinteze informacija koje bi krajnjim korisnicima pomogle prevladati problem plošnih informacijskih prostora koji pozivaju na horizontalno pretraživanje informacija te im omogućile konceptualni uvid u hibridne informacijske prostore u kojima uče i istražuju“ (Lasić-Lazić i sur., 2012, str. 139).

Daljnja istraživanja provedena Belgiji, iz 2016. godine, na Sveučilištu u Ghentu i Antwerpenu među studentima medicine, potvrđuju utjecaj podučavanja informacijske pismenosti na studente kako bi efikasno pronalazili, izabirali i koristili kvalitetne informacije u svom procesu obrazovanja, ali i u kliničkom odlučivanju. Rezultati istraživanja ukazuju na potrebu integriranja vještina informacijske pismenosti u nastavni plan i program, ali s jasno definiranim ciljevima, u pravo vrijeme i prilagođeno određenim razinama s obzirom na studijsku godinu.

I na kraju, rezultati dovode do zaključka da razvoj više specijaliziranih vještina informacijske pismenosti, utječe na samu svijest studenata i njihovu samoefikasnost (De Meulemeester, 2019).

Istraživanje informacijske pismenosti u Češkoj iz 2017. godine, Sveučilišta Masaryk, provelo se na način da se studente anketiralo prije i poslije tečaja informacijskog opismenjavanja. Rezultati samoprocjene prije tečaja su pokazali kako studenti sebe procjenjuju da su dobri u pretraživanju Interneta, definiranju teme i obradi formalnog teksta, a da imaju poteškoće u radu s bazama podataka, u stvaranju teksta i dijeljenju samostalnog rada. Međutim, nakon tečaja upareni testovi pokazuju da su znatno napredovali u vještinama informacijske pismenosti, a najuspješniji su bili u pronalaženju i vrednovanju informacija, izradama sigurnosnih kopija, procjeni resursa i orijentaciji unutar dokumenata (Kovarova, 2019).

Dakle, informacijsko opismenjivanje sa svojim kompetencijama i ishodima učenja, ubrzalo bi procese kritičkog vrednovanja, propitkivanja, samostalnog odabira i prerade informacija, kao i donošenja promišljenih odluka i kreiranju novih znanja.

8.1.1. Uloga knjižnica u informacijskom opismenjavanju mladih

Knjižnice su ustanove u kojima bi trebalo provoditi sustavno informacijsko opismenjivanje korisnika, u ovom slučaju, mladih. I to kao dopuna formalnog, školskog obrazovanja (Baier Jakovac i Hebrang Grgić, 2015.). Autorice primjećuju da bi način informacijskog i medijskog opismenjavanja trebao biti ostvaren kroz programske aktivnosti posredovane suvremenom tehnologijom, a čiji sadržaji dolaze u obliku digitalno dostupnog znanja.

Dobro je da se danas uočava kako su knjižnice sve sklonije informacijskom opismenjavanju, iako je s druge strane, sve teže mlade zainteresirati za vrijedne informacijske izvore na internetu, u knjižnici i dr. Knjižnice već odavno nisu samo posrednici za izdavanje knjižnične građe, već ustanove za pružanje usluga korisnicima i to tako da se informacijsko opismenjivanje prenosi s obrazovanja korisnika knjižnice na korisnika informacija (Špiranec i Banek, 2008). I u Smjernicama za informacijsku pismenost u cjeloživotnom učenju (2011) se naglašava kako knjižnice imaju važnu ulogu u institucionalnim programima informacijskog opismenjavanja i da knjižnice mogu voditi i predvoditi takve programe jer su mjesto pohrane znanja jer imaju informacijske stručnjake i savjetnike koji pružaju usluge korisnicima i mjesto pristupa informacijama bilo u tiskanom bilo u digitalnom obliku. Iste Smjernice promišljaju da je važno uvrstiti informacijsku pismenost u obrazovni kurikulum za postizanje optimalnih rezultata kroz formalno obrazovanje, ali i kod planiranja izvannastavnih predavanja i radionica, npr. u knjižnici, koje bi slijedile uobičajenu formu i postupke za osmišljavanje školskog programa.

Autorice Špiranec i Banek (2008) ističu da je važno, bez obzira radi li se o formalnom ili neformalnom obrazovanju, izraditi planove i programe informacijskog opismenjavanja za korisnike/mlade. I da u razradi tog planiranja pomažu sljedeća pitanja: Zašto (definiranje ciljeva); Što (sadržaj); Kada (redoslijed prezentiranja sadržaja); Za koga (karakteristike korisnika/mladih koje treba uvažiti); Metode i materijali.

U informacijskom opismenjavanju u knjižnici izuzetno je važna promidžba programa i aktivnosti koje se provode ili planiraju kao i podizanje svijesti o važnosti informacijske pismenosti i drugih oblika pismenosti.

U tom kontekstu moguće je navesti dva primjera dobre prakse u Hrvatskoj. U Zadru, u gradskoj knjižnici, 2015. godine proveo se program: „Informacijsko opismenjavanje tinejdžera“. S programom se započelo 2016., a završilo 2018. godine. Održano je 20 radionica na kojima je sudjelovalo više od 400 učenika. Cilj programa bio je “razvijanje sposobnosti učinkovitog pronalaženja, korištenja i vrednovanja internetskih izvora i informacija te razvijanje knjižnične pismenosti korištenjem kataloga knjižnice.” Kako bi privukao veću pažnju, program je imao moto: „Guglaj, ali pametno – prvi link nije uvijek najbolji!“ (Vitori, Sulić, i Bakmaz, 2018).

I u osnovnoj školi Odra, školski knjižničar održava radionice prilagođene svakom uzrastu, npr. za učenike od 1.-4. razreda održava predavanja ili radionice za poticanje čitalačke pismenosti, govornog i pisanog izražavanja učenika i pomaže im se u oblikovanju vrijednosti i etičkih normi. A za učenike od 5.-8. razreda, radionice i predavanja za samostalnu uporabu izvora informacija i znanja u svrhu razvijanja osobne odgovornosti u procesu stjecanja vještina potrebnih za cjeloživotno učenje.¹

8.2. Medijska pismenost i mladi: kako do stjecanja medijskih kompetencija

Važno je u današnje vrijeme, posebno kada smo istaknuli osjetljivost mladenačke dobi, govoriti o medijima s mladima i njihovom utjecaju na društvo, njihove živote i osobni razvoj.

Medijska pismenost podrazumijeva pristup medijima i znanje kako ih koristiti, kritičku analizu, vrednovanje i stvaranje vlastitih medijskih sadržaja. Iako neki autori vole razdvojiti pojmove medijske pismenosti i medijskog odgoja u smislu da je medijska pismenost usvojenost znanja za korištenje medija, dok bi medijski odgoj bio odgoj za procjenu vrijednosti i razvoj kritičkog stava prema medijima u društvenom kontekstu, ja ću se u radu držati oba pojma kao istovjetna jer se po mišljenju većine autora pojmovi sadržajno preklapaju (Miliša, Tolić i Vertovšek, 2009).

Prema rezoluciji Ujedinjenih naroda, djeca i mladi imaju pravo na informiranje preko medija i imaju pravo na različite sadržaje, ali sigurno ne onima koji utječu na njihovo duhovno zdravlje (Miliša i sur., 2009). Autori Miliša i suradnici ističu da je glavna uloga medijskog odgoja

¹ Usp. <https://www.os-odra.com/copy-of-knji%C5%BEnica>

dekodiranje poruke, a mediji odašilju poruke. Razlog tome je što mediji često manipuliraju potrebama svih dobnih skupina (a posebno djece i mladih) zbog toga što su pod pritiskom tržišta da prezentiraju nove proizvode, pa je i sadržaj zato sve češće senzacionalistički i u funkciji indoktrinacije i /ili manipulacije. Isto tako, mediji sve više preuzimaju odgojne funkcije škole, obitelji i tako utječu na formiranje stavova i vrijednosti. Mediji imaju moć, a ono je glavno sredstvo manipulacije.

„Središnja ideja manipulatora je rušenje svakog oblika razumnosti u ime neposrednosti, spontanosti i ugone...Umjesto kreativne upotrebe slobodnog vremena, manipulator nudi dokoličarenje, prosječnost, a banalnost se uzdiže na rang vrlina. Škola, posao, obveze uzimaju se kao kavez iz kojeg se treba izvući...kao prepreka koju treba odbaciti...sve tradicionalno je konzervativno, a konzervativno je nepoželjno“ (Miliša i sur., 2009, str. 18).

Autor John Pungente (1999) izdvaja osam koraka i razloga za medijsko obrazovanje:

- Mediji konstruiraju realnost
- Mediji nisu samo objektivni odraz realnosti, tj. nisu preslika realnosti: zato je važno utvrditi radi li se o činjenici, mišljenju ili nečem trećem
- Mediji imaju simbolička značenja za (o)ponašanja
- Mediji su komercijalizirani i to utječe na medijski sadržaj, distribuciju i ponude
- Mediji prenose eksplicitne i implicitne ideološke poruke i vrijednosti komercijalizacije
- Mediji imaju veliki utjecaj na politiku i društvene promjene
- Neujednačenost medija: različiti mediji različito izvještavaju o istom događaju
- Mediji imaju estetsku dimenziju, pa je bitno razotkriti simboličku poruku preko estetskog sadržaja, odnosno manipulaciju.

Mladi često nisu svjesni ovih manipulacija, ističu autori, odnosno uvjereni su da su sposobni sami primijetiti medijske zamke i zloupotrebe, međutim nakon individualnih razgovora i rasprava spremniji su prepoznati, suočiti se i boriti se protiv izvrtanja stvarnosti, jer su naučili načine i usvojili kompetencije medijske pismenosti i kritičkog vrednovanja.

Naravno, jedna od važnijih uloga medija je senzibilizacija javnosti za formiranje odgovornih i kritičkih građana, pa uza sve gore rečeno i ovu činjenicu uloge medija da osvještava javnost, presudan i važan je medijski odgoj.

Medijske kompetencije su sposobnosti koje osoba mora usvojiti unutar medijskog odgoja. Kako bi se spriječile medijske manipulacije. One omogućavaju simbiozu znanja i vještina suživota s medijima i kritičku refleksiju prilagodbe post – modernom društvu (Miliša i sur., 2009). Autor izdvaja sljedeće dimenzije medijske kompetencije:

- 1) Kognitivna dimenzija koja se odnosi na znanje, razumijevanje i analizu sadržaja iz medija kako bi se medijske poruke uspješno dekodirale
- 2) Moralna dimenzija koja pristupa analizi medija iz etičke perspektive
- 3) Socijalna dimenzija koja se bavi medijskom politikom iz perspektive različitih segmenata društva
- 4) Estetska dimenzija jer su mediji ti koji posreduju ukus i doživljaj ljepote, a to je aspekt/dimenzija koju medijski manipulatori najviše koriste jer lako potiču emotivni angažman kod korisnika
- 5) Dimenzija djelovanja jer se uz pomoć medija izražavamo, informiramo i djelujemo.

I dva su temeljna pojma za razvijanje pojedinačne medijske kompetencije: znati- znanje i moći – djelovanje koji operacionaliziraju stjecanje vještina i znanja medijskog odgoja.

S medijima treba graditi partnerski odnos u cilju samostalnosti i suverenosti korisnika, ali u stalnom oprezu zbog manipulativnih medijskih poruka. Ideja i cilj je živjeti s medijima, a ne dozvoliti da mediji vladaju pojedincem/ mladima. I onda se opet vraćamo do imperativa da stjecanje medijskih kompetencija, kao i kod informacijske pismenosti, treba postati obrazovna paradigma i dio školskog kurikulumu, ali i dio neformalnih programa i aktivnosti unutar knjižnice i dr. ustanova, udruga i sl.

8.2.1 Uloga knjižnica u medijskom opismenjavanju mladih

U prethodnom poglavlju je bilo govora o važnosti i potrebi za medijskim odgojem, ali iznova treba isticati zašto. Kada to definiramo, jasno je zašto se u današnje vrijeme ne može bez medijskog opismenjavanja jer ono utječe na ostvarivanja ljudskih prava i sloboda, na donošenje utemeljenih i promišljenih odluka i pozitivnih kritika kao odgovora na nove izazove suvremenog medijskog, informacijskog i digitalnog okruženja.

Knjižnice su oduvijek služile kao središta informacijske, tj. medijske pismenosti. Uloga knjižničara u obrazovanju i procesu istraživanja je od izuzetne važnosti. I medijski odgoj se zato može kvalitetno razvijati i tom neformalnom, knjižničnom okruženju: „U ulozi medijskog odgajatelja često se nađe i knjižničar za djecu i mladež, budući da u knjižnici djeca provode svoje slobodno vrijeme koristeći različite medije. Knjižničari za djecu i mladež putem brojnih programa, usmjerenih na sadržajno provođenje slobodnog vremena najmlađih knjižničnih korisnika, promiču medijski odgoj i medijsko opismenjavanje.“ (Krpan i sur., 2017, str. 266).

Nadalje, autori naglašavaju kako je za kvalitetno medijsko opismenjavanja važna stručnost, jer se njime formiraju stavovi mladih i utječe se na pogled mladih ljudi na svijet općenito. Knjižničar bi trebao poznavati koje medijske sadržaje djeca i mladi koriste, jer su prije svega, mediji izazovni jer su izvor ideja za oponašanje. Treba ih poticati na razvoj kritičkog mišljenja i prosuđivanja posebno oko izbora kvalitetnog medijskog sadržaja i korištenja istoga za njihovu dobrobit, ali i dobrobit drugih. Mladi ne pokazuju puno interesa za učenje o medijima, zato ih knjižničari moraju znati zainteresirati kako bi im učenje o utjecaju medija i korištenju medija bilo što zanimljivije i pri tome uvijek biti upućen u nove tehnologije. U tom slučaju, možemo zaključiti da je uloga knjižničara savjetodavna i medijacijska. Isto tako, knjižničari mogu organizirati i razne radionice, predavanja, interaktivne izložbe online edukacije, projekcije dokumentarnih i igranih filmova ne temu medijske pismenosti, pozivajući goste i stručnjake koji se bave tematikom medijske pismenosti i za djecu/mlade, ali i za roditelje, zbog edukacije o utjecaju koji medijski sadržaj vrši na njihovo dijete, te na taj način ublažiti negativne posljedice.

Neki od primjera dobre prakse u Hrvatskoj, održane 2021. godine za vrijeme Dana medijske pismenosti (od 19. - 25. travnja 2021.) su: u Knjižnici Gajnice održane su dvije radionice “Medij

dobrih poruka – mala škola radijskog novinarstva“, namijenjene učenicima trećih razreda OŠ Dragutina Domjanića i OŠ Stenjevec.

Zatim u Knjižnici Medveščak, u Zagrebu, održano je predavanje “Mediji i ja – prijatelja dva“, namijenjeno roditeljima i ostalima odraslima koji žele bolje razumjeti funkcioniranje medija. I u Gradskoj knjižnici Marka Marulića u Splitu, organizirana su čak tri događanja povodom Dana medijske pismenosti: predavanje “Djeca i mediji“, zatim prezentacija projekta “Razvoj medijske pismenosti u vrtiću“. Srednjoškolcima je pak namijenjena bila radionica informacijskog pretraživanja “Stop gnjavaži – jednostavno pretraži”.²

9. Istraživanje informacijske i medijske pismenosti kod mladih u srednjoj školi

9.1. Uzorak i metodologija istraživanja

Istraživanje je provedeno tijekom svibnja 2021. godine, u srednjoj školi, u Gimnaziji Velika Gorica, koja ima dva programa: opći i prirodoslovno – matematički smjer. U istraživanju su sudjelovali učenici prva tri razreda srednje škola iz oba programa, dakle njih ukupno 149 (77 mladića i 75 djevojaka).

Istraživanje je provedeno uz pomoć anonimnog anketnog upitnika (u Prilogu) koji uz dva početna pitanja o spolu i razredu, sadrži i niz pitanja o njihovoj medijskoj i informacijskoj pismenosti. Pitanja nude mogućnost izbora više odgovora (u pitanjima: 1, 2, 3, 7, i 12) ili samo jednog odgovora (u pitanjima: 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 14). Trinaesto pitanje se sastoji od šest podpitanja na koja učenici trebaju odgovoriti prema važnosti.

Iako je teško strogo razgraničiti područja informacijske i medijske pismenosti, dio pitanja se ipak odnosi na informacijsku pismenost, dio na medijsku pismenost, a dio pitanja spada tematski u oba područja. Pitanja su također pripremljena tako da ne bude odmah izvjesno koje

² Usp. <https://www.medijskapismenost.hr/dani-medijske-pismenosti-u-knjiznicama-vrticima-skolama-na-fakultetima-i-u-kinima/>

pitanje spada u koje područje, zbog želje da dobiveni odgovori budu što iskreniji, spontani i autentični.

Postavljenim tvrdnjama i pitanjima se htjelo istražiti kako učenici pristupaju svojoj informacijskoj potrebi, odnosno traže li pomoć ili su samostalni u pretraživanju; gdje istražuju željene informacije i koji su im izvori pri pretraživanju informacija i koriste li više ili manje izvora; provjeravaju li vjerodostojnost izvora i istinitost informacija; koriste li internet, vremenski koliko i u koje svrhe; koriste li mehanizme zaštite na internetu i vrednuju li odgovorno ponašanje na internetu.

Nakon provedene ankete podaci su se obradili po pitanjima u obliku postotaka; za svako pitanje je izrađena posebna tablica s ukupnim podacima, a onda i izrađeni grafikoni.

9.2. Cilj istraživanja i hipoteze

Cilj ovog istraživanja je bio utvrditi razinu informacijske i medijske pismenosti mladih, tj. učenika srednje škole. Odnosno, tijekom istraživanja provjerili smo razinu informacijske i medijske pismenosti učenika, uporabu informacijskih tehnologija, načine traženja informacija i načine vrednovanja pronađenih informacija.

Krenuli smo od pretpostavke da srednjoškolci često koriste informatičku tehnologiju, i da im je uglavnom svima dostupna; zatim da se u potrazi za informacijama služe uglavnom internetom, odnosno wikipedijom (koji nije uvijek primjeren obrazovnom kontekstu) i da se rijetko okreću knjižnicama i knjižničnim izvorima; nadalje, da biraju najbrži način dolaženja do potrebne informacije te da provode manji broj pretraživanja i koriste manje izvora; isto tako, da iako su svjesni potrebe za vrednovanjem, u manjoj mjeri vrednuju dobivene informacije i zauzimaju kritički odnos prema njima; zatim, iako mladi često znaju više o novim medijskim okruženjima i novim tehnologijama od odraslih, smatramo da su ipak informacijski i medijski nepismeni jer se zadovoljavaju površnim pretraživanjem i malim količinama prikupljenih podataka bez vrednovanja informacija i nesvjesni etičkih odabira koje čine i utjecaju koji imaju na druge.

Pretpostavili smo i da imaju visoke ocjene u samoprocjeni svoje informacijske i medijske pismenosti.

9.3. Rezultati istraživanja: Medijska i informacijska pismenost kod mladih u Gimnaziji Velika Gorica

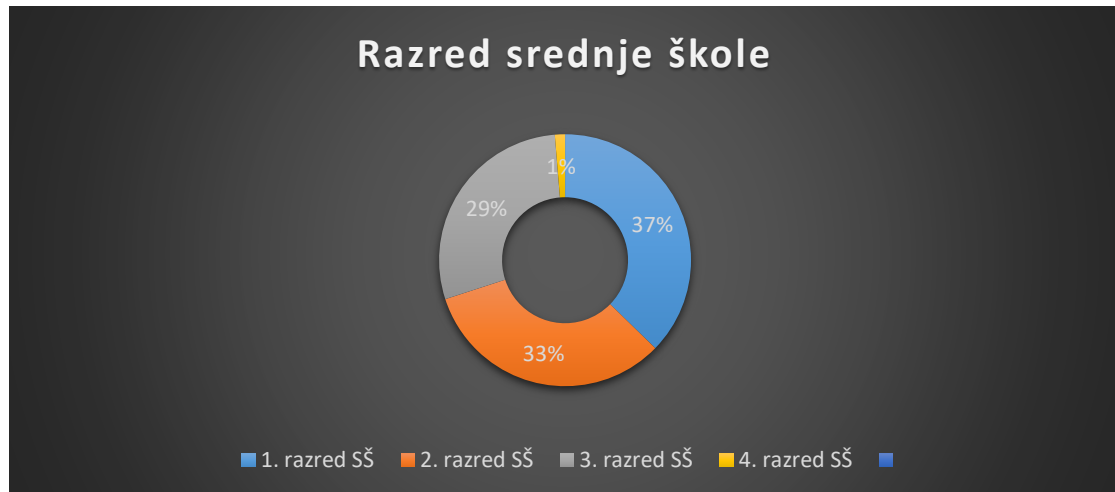
Istraživanje je provedeno u svibnju 2021. godine u Gimnaziji Velika Gorica. Anketu je ispunilo 149 učenika. Istraživanje je provedeno uz pomoć ankete koja je bila anonimna (u Prilogu) i u kojoj uz dva početna i općenita pitanja o spolu i razredu (Evidencija 1 i Evidencija 2), postavljena su i pitanja o njihovoj medijskoj i informacijskoj pismenosti.

Na prvo evidencijsko pitanje kojeg su spola, odgovori su sljedeći: 77 (51 %) učesnika ankete je **muškoga spola**, dok je 75 (49,7 %) osoba **ženskoga spola** (Grafikon 1).

Grafikon 1

Na drugo evidencijsko pitanje koji razred srednje škole pohađate, odgovori su podjednaki: ipak nešto više anketiranih učenika pohađa **prvi razred** (56 - 37%), drugi po brojnosti su učenici **drugoga razreda** (49 - 33%), zatim ih slijede učenici **trećeg razreda** (43 - 29%), dok najmanje ima učenika **četvrtih razreda** (2 - 1%) (Grafikon 2).

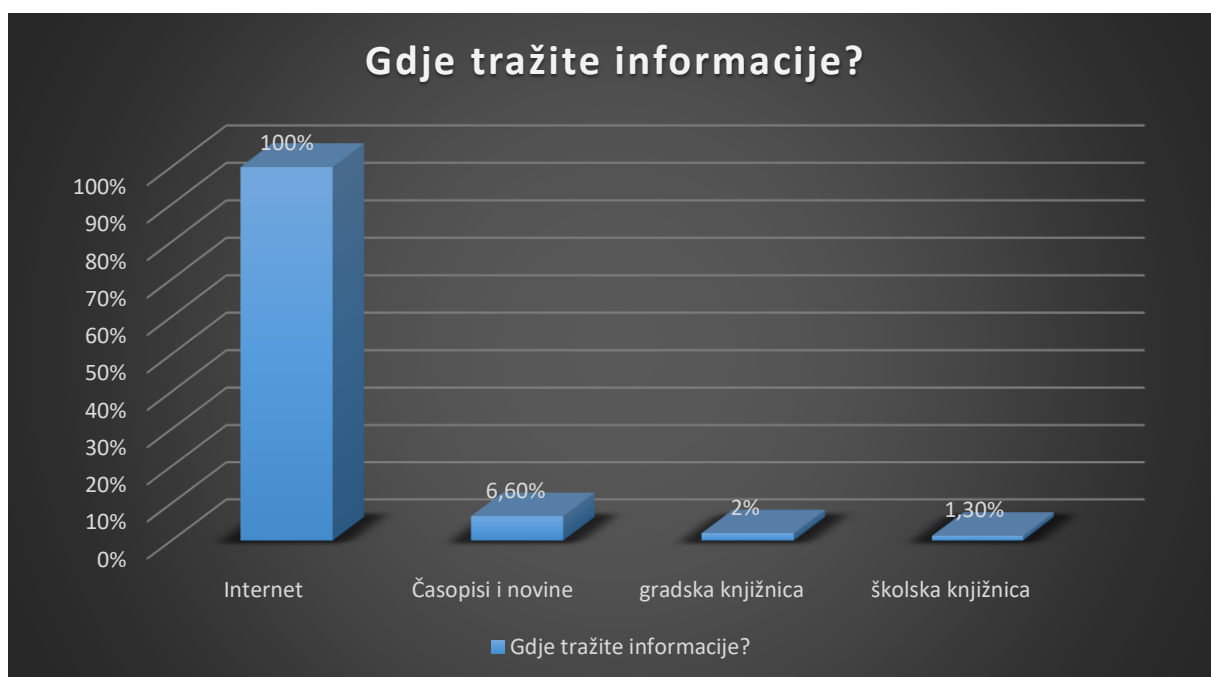
Grafikon 2

Na prvo pitanje: kako tražite informacije o određenoj temi, odnosno traže li pomoć u pronalaženju informacija, najveći broj anketiranih, informacije traži **samostalno** (112 - 74,2%), zatim slijedi pretraga prema **preporuci obrazovnih djelatnika** (68 - 45%), treći u anketi su učenici koji su potražili **pomoć roditelja** (21 - 13,9%), dok se nitko od anketiranih nije izjasnio da traži **pomoć knjižničara** (0 - 0%) (Grafikon 3).

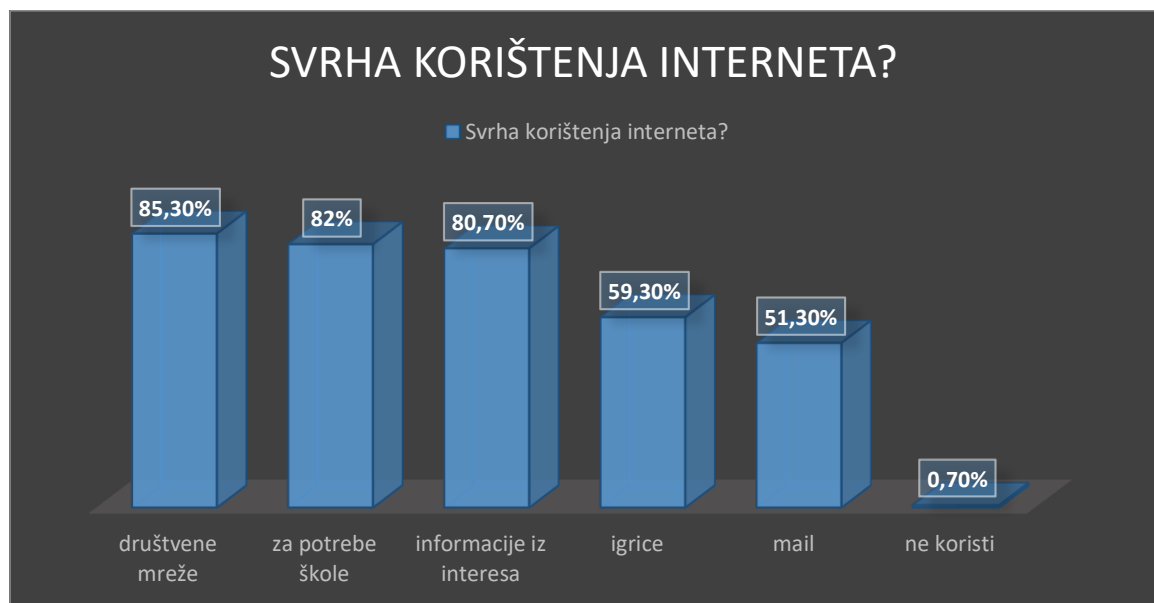
Grafikon 3

Na drugo pitanje: Gdje tražite željene informacije, učenici su odgovorili: svi u potrazi za informacijom pretražuju **internet** (151 – 100%), uz internet, dio učenika još traži odgovore u **časopisima i novinama** (10 – 6,6%), jedan mali dio traži informacije u **gradskoj knjižnici** (3 – 2%), a najmanje ih ide u **školsku knjižnicu** (2 – 1,3%) (Grafikon 4)

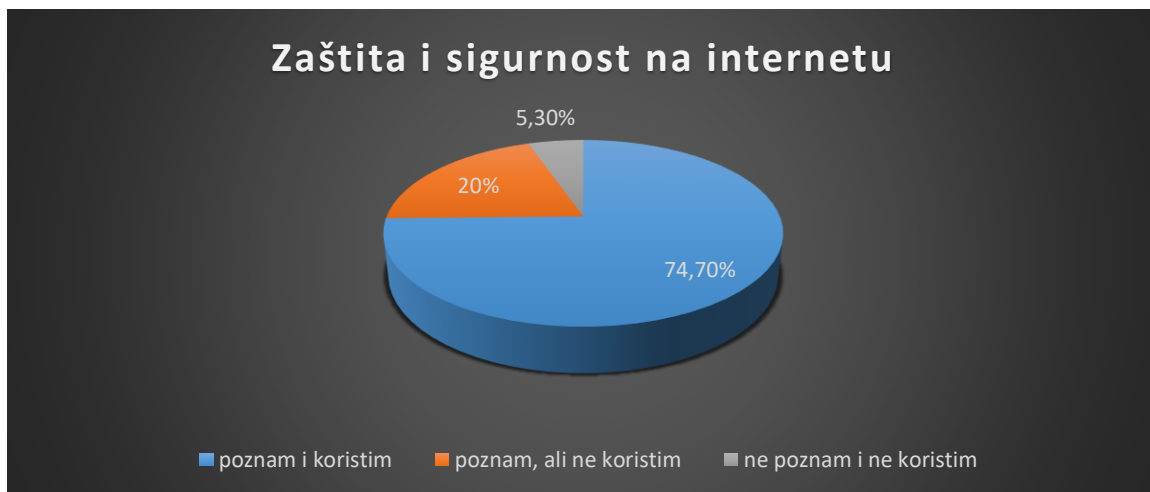
Grafikon 4

Na pitanje u koje svrhe koriste internet, najveći broj učenika odgovara da koristi internet za **društvene mreže** – Facebook, Twitter, Instagram... (128 – 85,3%), uz to internet se koristi i za **traženje informacija za potrebe škole** (123 – 82%), ništa ne zaostaje ni pretraga interneta o **informacijama koje zanima korisnika** (121 – 80,7%), četvrti po redu razlog korištenja interneta je **igranje igrice** (89 – 59,3%), dok najmanji broj anketiranih koristi Internet za **pregledavanja elektronične pošte** (77 – 51,3%). Jedna osoba se izjasnila da **internet uopće ne koristi** (1 – 0,7%) (Grafikon 5).

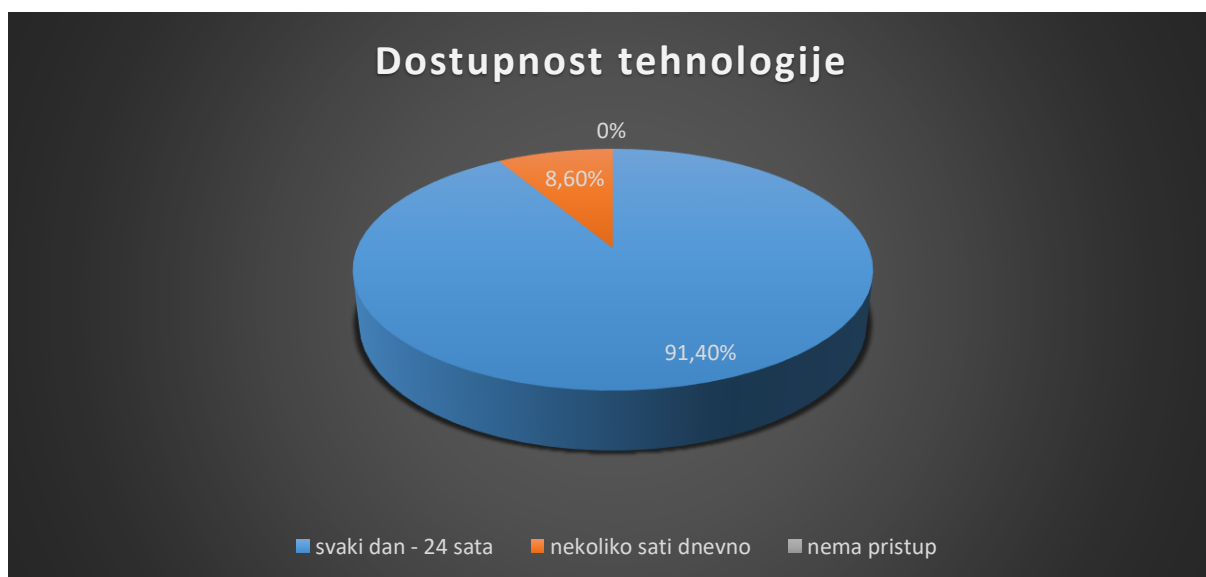
Grafikon 5

Na sljedeće pitanje, poznaju li i koriste mehanizme zaštite/ sigurnosti na Internet: najveći dio učenika u anketi tvrdi da **poznaje i koristi** mehanizme zaštite (112 – 74,7%), dok puno manji broj tvrdi da **poznava, ali ne koristi** (30 – 20%). Vrlo mali broj učenika **ne zna ništa** o zaštiti na internetu (8 – 5,3%) (Grafikon 6).

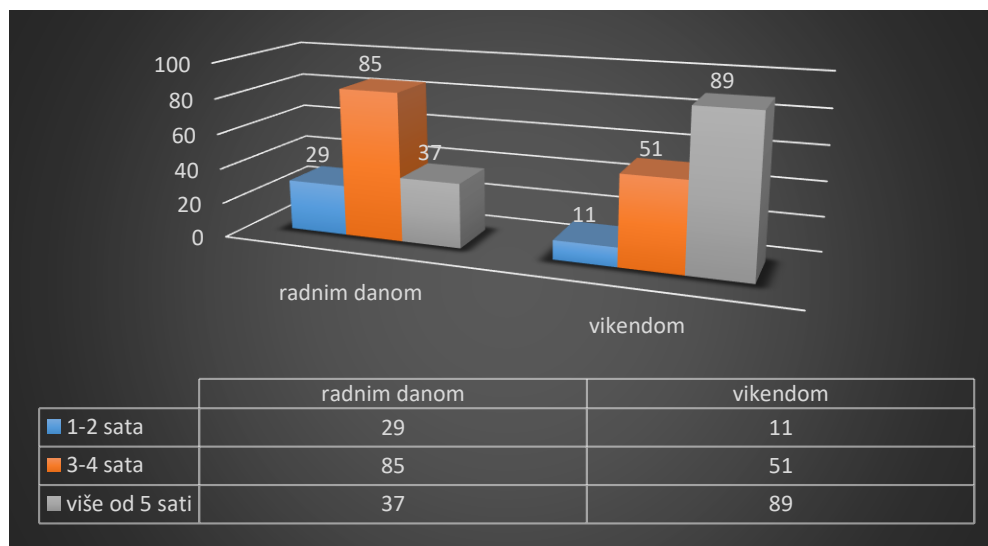
Grafikon 6

Na pitanje koliko su im dostupne tehnologije za pretraživanje informacija (računalo, Internet, mobitel), učenici odgovaraju: tehnologija pretraživanja je dostupna **24 sata dnevno** velikoj većini srednjoškolaca (139 – 91,4%), tek mali broj ima **dostupnost od nekoliko sati na dan** (13 – 8,6%), dok nema niti jednog učenika koji je ispunio anketu da **nema pristup informacijama** (0 – 0%) (Grafikon 7).

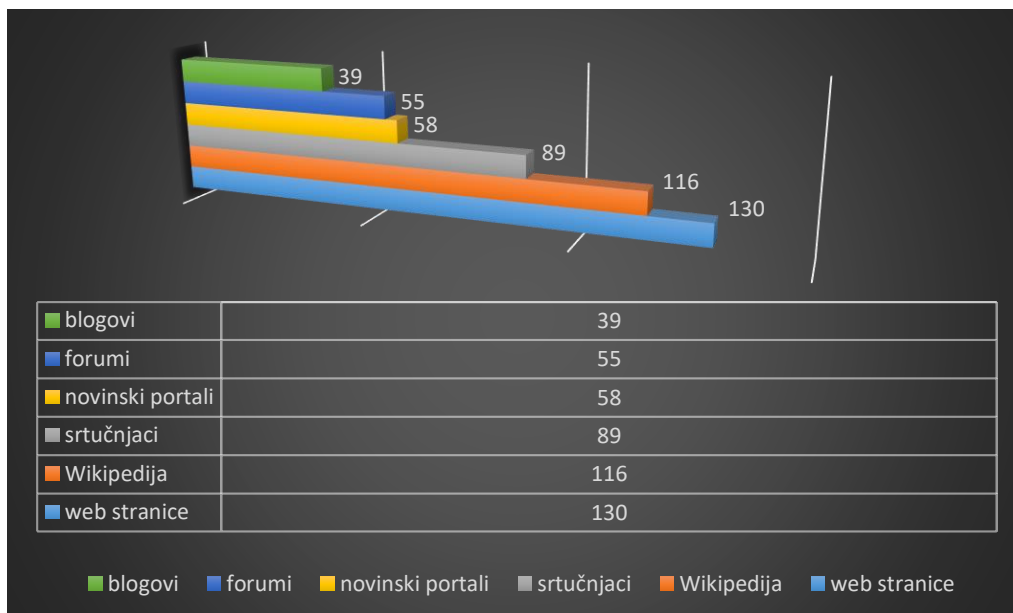
Grafikon 7

U anketi smo pitali i koliko vremena učenici provedu na internetu preko različitih medija radnim danom/vikendom: **Radnim danom** najviše se vremenski na internetu provodi **3-4 sata** (85 odgovora), zatim slijedi grupa od **više od 5 sati** (37 odgovora), a najmanje učenika na internetu provodi u periodu od **1-2 sata** (29 odgovora). **Vikendom** se situacija mijenja i najviše odgovora ide u kategoriju **više od 5 sati** (89 odgovora), zatim u kategoriju od **3-4 sata** (51 odgovor), dok samo vrlo mali broj učenika provodi na internetu manje vremena, **1-2 sata** (11 odgovora) (Grafikon 8).

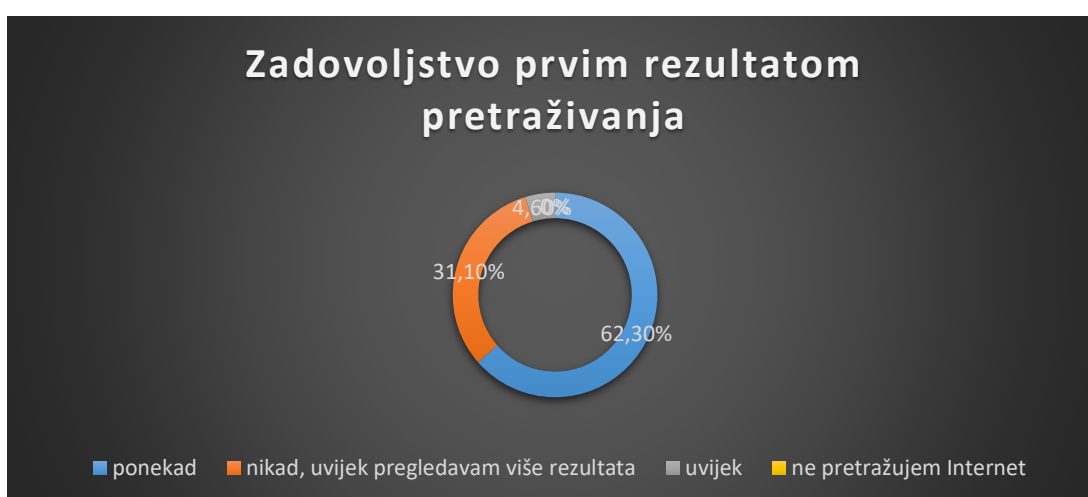
Grafikon 8

Na pitanje kako dolaze do željenih informacija, odgovorili su sljedeće: najveći broj dolazi do željenih informacija preko **različitih web stranica** (130 – 86,1%), nešto malo manje na **samo na Wikipediji** (116 – 76,8%), treći izvori informacija su **pouzdati stručnjaci i stručna literatura** (89 – 58,9%), **novinski članci** su sljedeći po popularnosti (58 – 38,4%), a odmah iza slijede ih **forumi** (55 – 36,4%). Zadnji po popularnosti izvora informacija su **blogovi** (39 – 25,8%) (Grafikon 9).

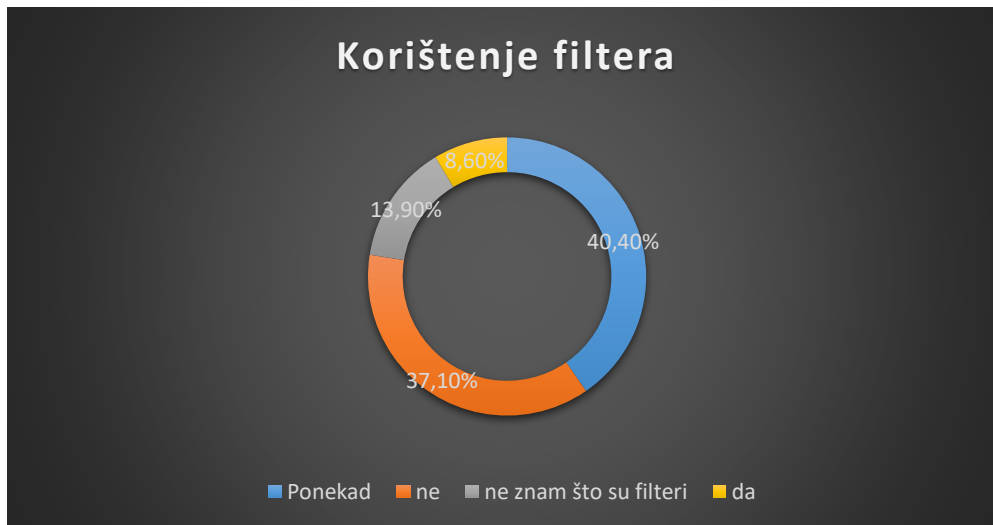
Grafikon 9

Kada smo ih pitali jesu li zadovoljni s prvim rezultatom, kod pretraživanja informacija na internetu, odgovorili su sljedeće: više od polovice ispitanika je **ponekad zadovoljno prvim rezultatom** (94 – 62,3%), a više od trećine nije **nikad zadovoljno prvim rezultatom i pregledavaju više rezultata** (50 – 31,1%), u manjini su učenici koji su **uvijek zadovoljni prvim rezultatom** (7 – 4,6%) dok se nitko nije izjasnio za opciju da **ne pretražuje Internet** (Grafikon 10).

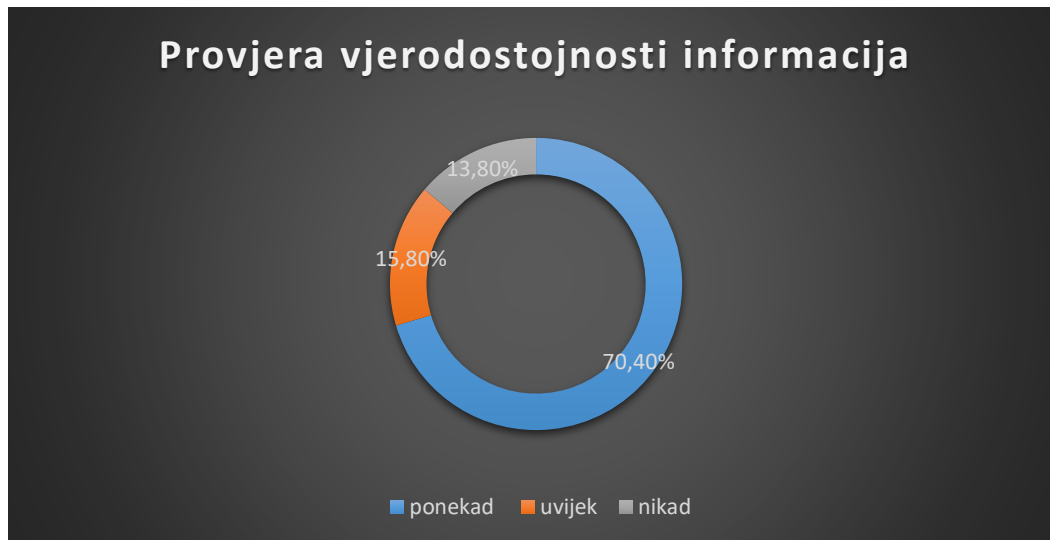
Grafikon 10

Pitali smo i koriste li se filterima za pretraživanja mrežnih stranica, kako bi suzio/la rezultate svoje pretrage: najveći dio odgovora odnosi se na dvije tvrdnje, **ponekad** (61 – 40,4%) i tvrdnje **ne** (56 – 37,1%), mali broj ispitanika **ne zna što su filteri** (21 – 13,9%), dok se **filterima koristi** opet mali broj učenika (13 – 8,6%) (Grafikon 11).

Grafikon 11

Na pitanje provjeravaju li vjerodostojnost/ istinitost pronađenih informacija, učenici su odgovorili sljedeće: najveći dio ispitanika samo **ponekad** provjerava informacije (107 – 70,4%), a tek mali dio ispitanika **uvijek** provjerava (24 – 15,8%), a dio njih **nikada** to ne radi (21 – 13,8%) (Grafikon 12).

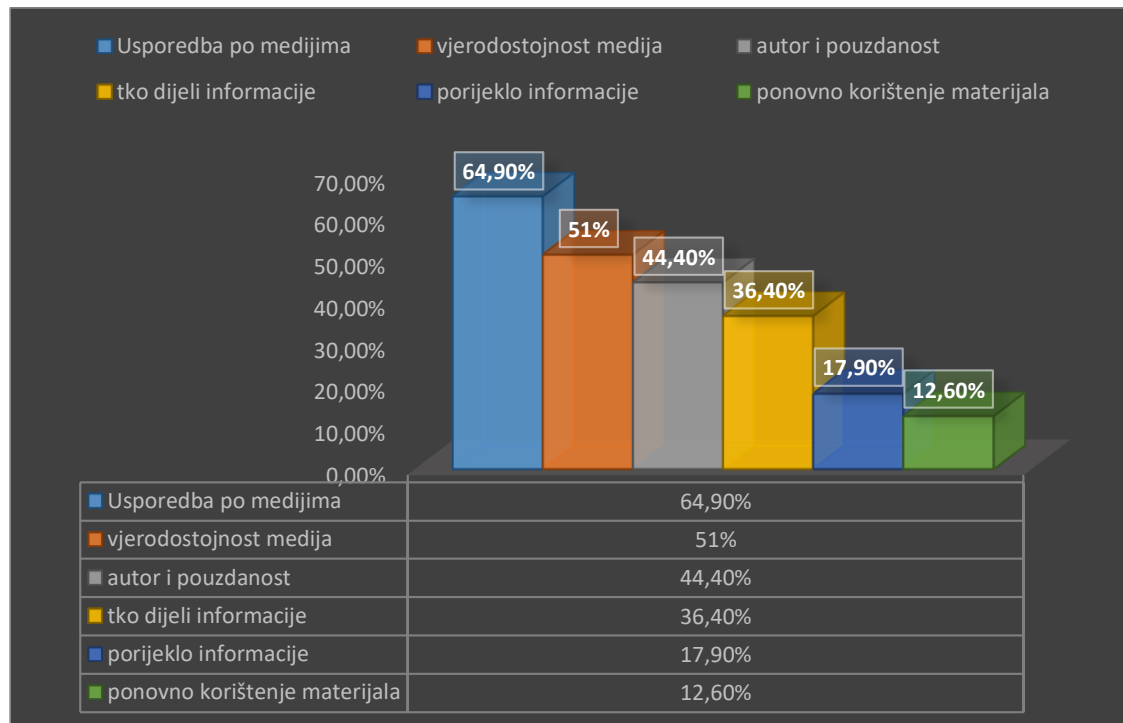
Grafikon 12

Malo više od pola ispitanika misli da internetske stranice **djelomično** donose istinite podatke (80 – 53%), dok ostali misle da **uglavnom** donose istinite podatke (71 – 47%) (Grafikon 13).

Grafikon 13

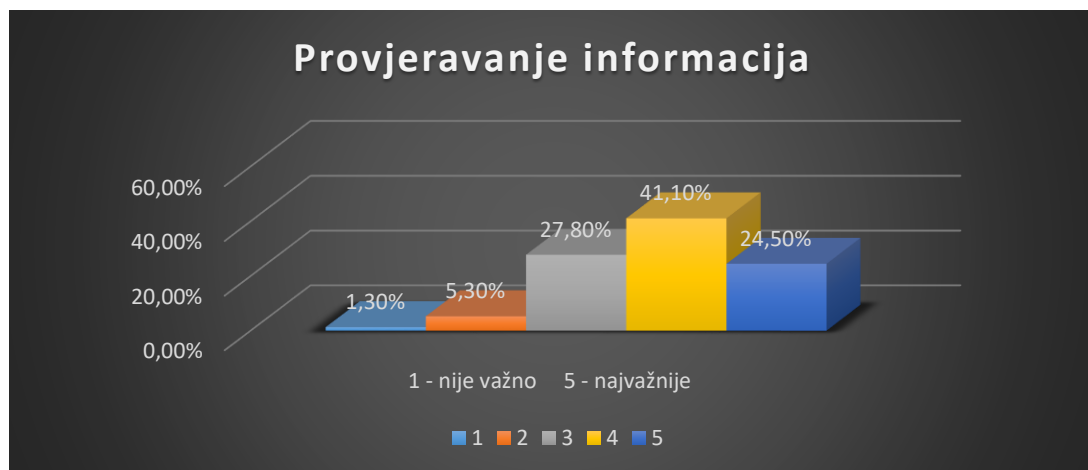
Na upit, ako provjeravam izvor informacija, što zapravo provjeravam: najveći broj ispitanika: **uspoređuje kako je ista vijest obrađena u različitim medijima** (98 – 64,9%), polovica učenika provjerava **vjerodostojnost medija** (77 – 51%), zatim se **provjerava autor i pouzdanost izvora** (67 – 44,4%), trećina provjerava **tko dijeli informaciju** (55 – 36,4%), dio provjerava jesu li **su fotografije i video materijali već korišteni** (27 – 17,9%), a dio je odabrao i opciju **ništa od navedenoga** (19 – 12,6%) (Grafikon 14).

Grafikon 14

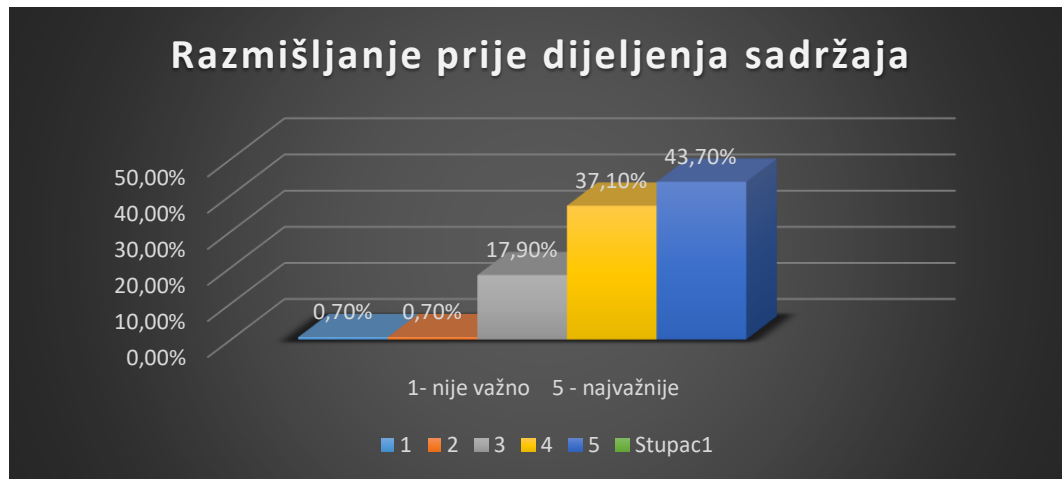
Na tvrdnje koliko je važno sljedeće odgovorno ponašanje na internetu kod širenja opasnih i lažnih vijesti u rasponu da im nije važno (1), manje važno (2), važno (3), jako važno (4) do toga da im je tvrdnja najvažnija (5), odgovaraju na sljedeći način:

1. **Tvrdnja: Je li važno provjeravanje informacija na društvenim mrežama ili uspoređivanje s vjerodostojnim izvorima:** provjeravanju informacija ispitanici su dali vrlo visoke markere važnost, pa je tako prvo mjesto po važnosti **marker 4**, jako važno (62 – 41,1%), zatim **marker 3**, važno je (42 – 27,8%) i **marker 5**, najvažnije je, (37 – 24,5%) slijede iza toga. Odgovori s **markerom 2**, manje važno, je na niskom predzadnjem mjestu (8 – 5,3%), dok su odgovori s **markerom 1**, nije važno, na zadnjem mjestu (2 – 1,3%). Dakle najveći broj ispitanika odgovara da im je jako važno, pa važno i najvažnije odgovara četvrtina ispitanika (Grafikon 15).

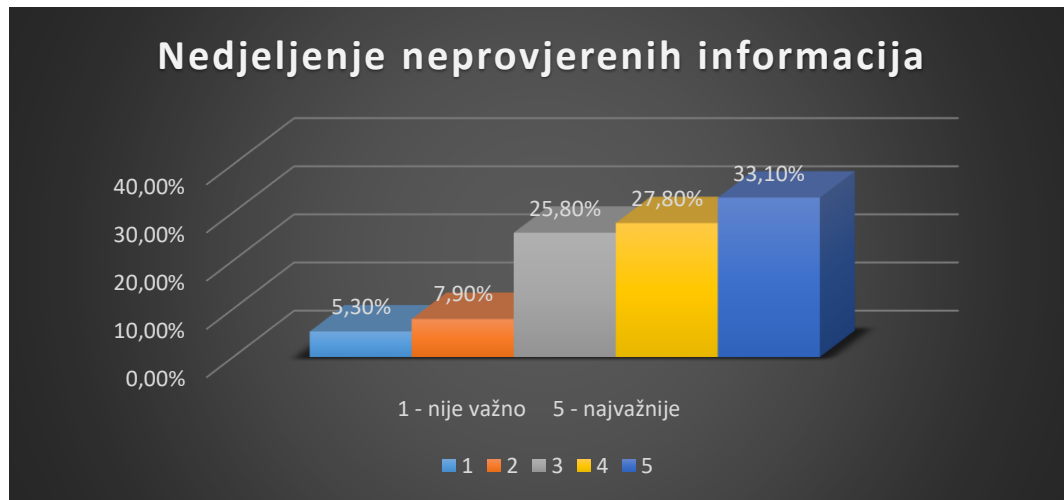
Grafikon 15

2. **Tvrdnja: Treba li razmisliti prije dijeljenja bilo kojeg sadržaja:** na ovom pitanju se vidi visoka svijest ponašanja na internetu pa su najviše odgovora dobili markeri visokih vrijednosti odgovornosti prije dijeljena sadržaja, pa tako najvažniji, **marker 5**, koji označava dobro promišljanje prije dijeljenja, je dobio i najviše (66 – 43,70%), zatim **marker 4**, jako važno (56 – 37,10 %), slijedi **marker 3**, važno je (27 – 17,90 %), dok najmanji **marker 2**, manje važno i **marker 1**, nije važno, svaki je dobio po jedan glas (1 – 0,7%) (Grafikon 16).

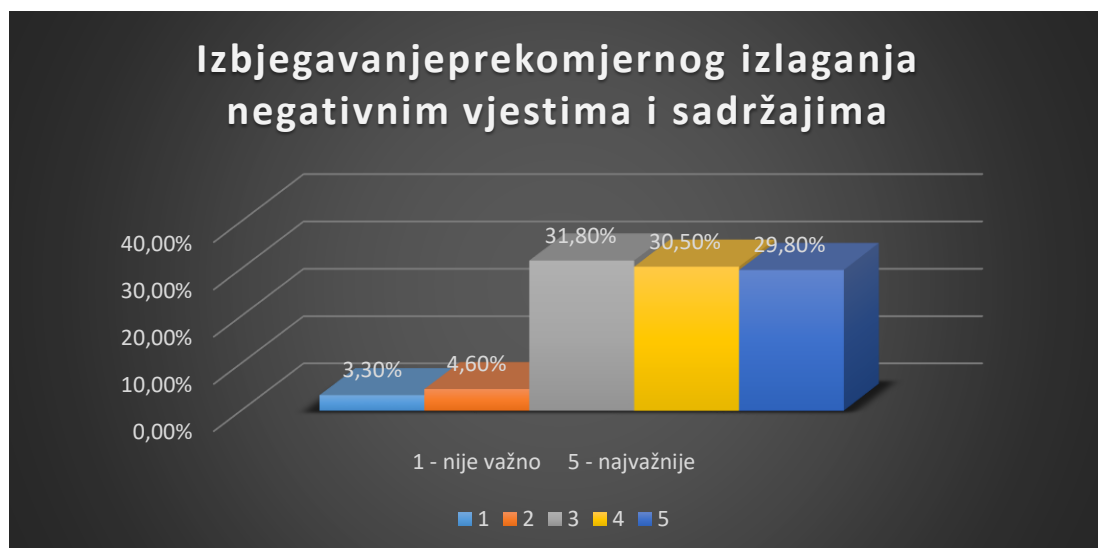
Grafikon 16

3. **Tvrdnja: je o važnosti nedjeljenja neprovjerenih informacija:** ovdje se, kao i u prethodnoj tablici, pokazao isti stupanj etičkog internetskog ponašanja, pa te dvije tablice izgledaju slično, odnosno, ispitanici pokazuju visok stupanj odgovornosti. **Marker 5** - najvažnije je, postotkom je najveći (50 – 33,1%), slijedi **marker 4**, jako važno (42 – 27,8%), na trećem mjestu **marker 3**, važno je (39 – 25,8%), a najslabija dva, **marker 2**, manje važno (12 – 7,9%) i **marker 1**, nije važno (8 – 5,3%) su na začelju s malim postocima (Grafikon 17).

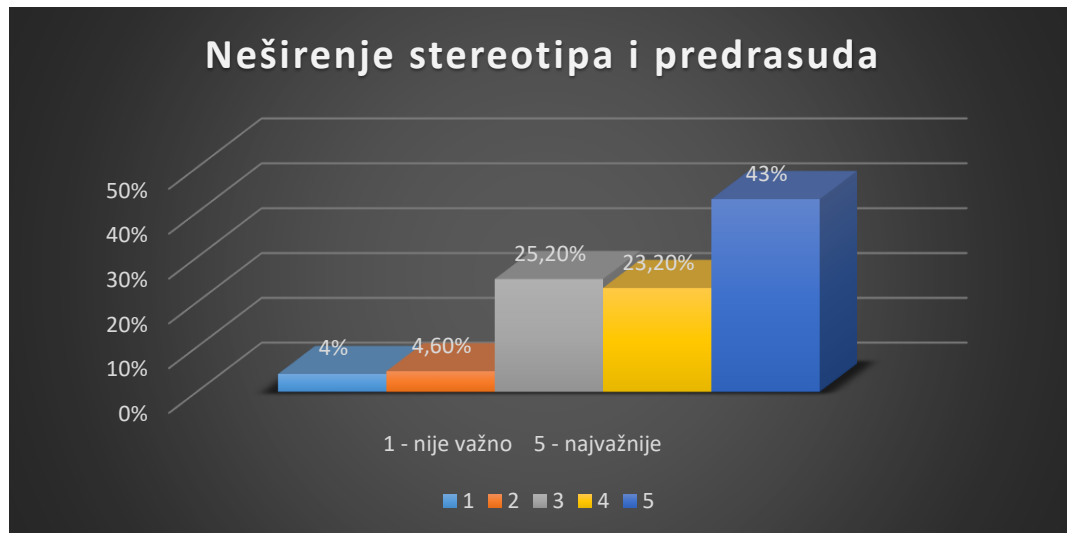
Grafikon 17

4. **Tvrdnja: je provjeravala važnost izbjegavanja prekomjernog izlaganja negativnim vijestima i sadržajima:** podjednaki broj učenika smatra da je to važno i jako važno i najvažnije: **marker 3**, važno je (48 – 31,8%), odmah iza je **marker 4**, vrlo je važno (46 – 30,5%) i vrlo blizu **marker 5**, najvažnije je (45 – 29,8%). Ponovo najmanje glasova **marker 2**, manje važno (7 – 4,6%) i **marker 1**, nije važno (5 – 3,3%) (Grafikon 18).

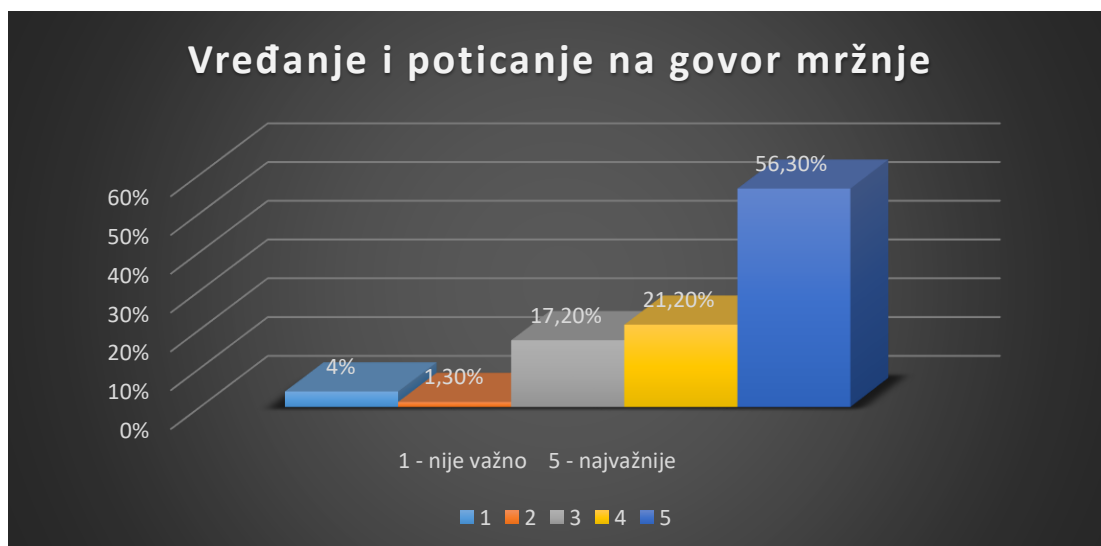
Grafikon 18

5. **Tvrđnja: je o važnosti neširenje stereotipa i predrasuda** polučila je sljedeće odgovore: učenici i dalje pokazuju visoki stupanj osviještenosti, pa **marker 5**, najvažnije je, malo više odskakače od ostalih (65 – 43%) i pokazuje kako školarci razumiju koliko je širenje stereotipa i predrasuda važno, slijedi **marker 3**, važno je (38 – 25,2%) i **marker 4**, jako je važno (35 – 23,2%). I dalje vrlo nisko **marker 2**, manje važno (7 – 4,6%) i **marker 1**, nije važno (6 – 4%) (Grafikon 19).

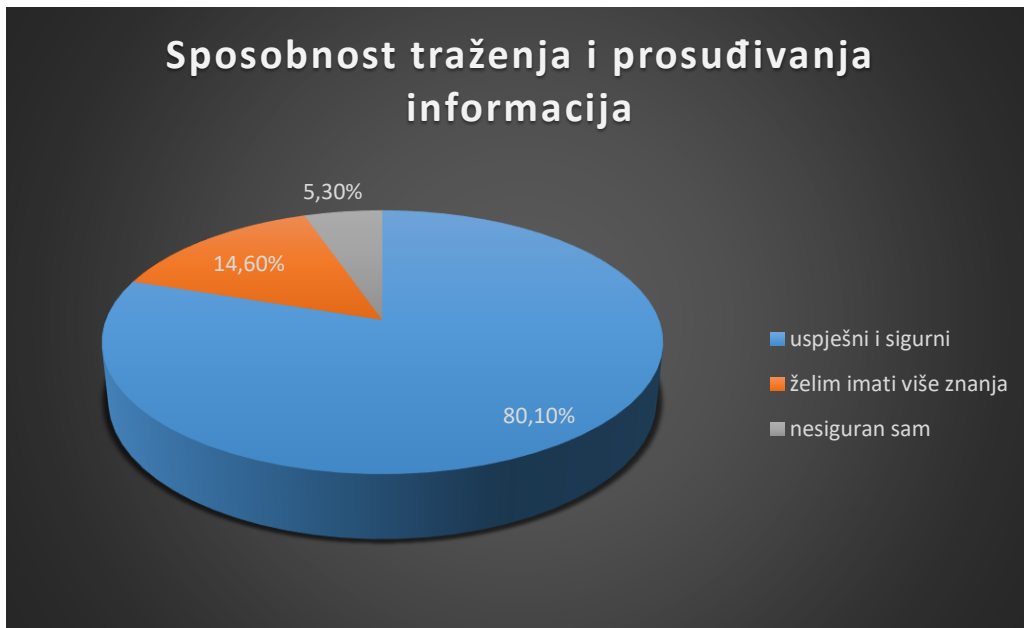
Grafikon 19

6. **Tvrđnja: provjerava važnost neširenje informacija koje vrijeđaju i potiču govor mržnje:** ova tvrdnja je pokazala najveću odgovornost ispitanika od svih ostalih pa tako najvećim postotkom biraju odgovore s **markerom 5**, najvažnije je (85 – 56,3%) drugi je **marker 4**, jako je važno (32 – 21,2%), treći **marker 3**, važno je (26 – 17,2%). **Marker 1**, nije važno je predzadnji (6 – 4%) i slijedi ga **marker 2**, manje važno (2 – 1,3%) (Grafikon 20).

Grafikon 20

I na kraju, u zadnjem pitanju, željeli smo da učenici procijene svoju sposobnost traženja i prosuđivanja informacija, a odgovori su sljedeći: ispitanici se u najvećem broju smatraju **uspješnim i sigurnim** u traženju i prosuđivanju informacija (121 – 80,1%), odgovor da **više znanja** žele imati u traženju i prosuđivanju informacija, je odabralo (22 – 14,6%), dok vrlo mali broj ispitanika je **nesigurno** u traženju i prosuđivanju (8 – 5,3%) (Grafikon 21).

Grafikon 21

10. Rasprava

Nakon provedenog istraživanja i analize dobivenih rezultata, vidljivo je da je mladima suvremena tehnologija dostupna, svakodnevno im je dostupan i internet i da provode dosta vremena koristeći sve njegove mogućnosti (npr. u tjednu 3,4 sata, a vikendom 5 i više sati provode na internetu). Razlozi zašto im služi Internet, također su zanimljivi, naime, najviše vremena provode na društvenim mrežama, ali i zbog potreba škole kao i zbog informacija koje ih zanimaju, zatim tek igrice. Nemaju naviku koristiti elektroničku poštu, osim za komunikaciju s nastavnicima i izvršavanja zadataka za potrebe škole. Do željenih informacija dolaze uglavnom samostalno, a polovica se ispitanika izjasnila da se konzultiraju s nastavnicima, dok vrlo mali broj učenika koristi usluge knjižničara bilo u školskoj ili gradskoj knjižnici. Informacije pronalaze uglavnom na internetu, na popisu Google rezultata, koristeći razne web stranice i/ili samo wikipediju (76,8% odgovora), zatim i stručnu literaturu (60%), a nešto manje učenika koristi se časopisima i novinskim člancima, forumima i blogovima. Ponekad se koriste filterima za sužavanje pretrage, međutim trećina ih učenika npr. uopće ne koristi.

Na pitanje zadovolje li se prvim rezultatom pretraživanja, odgovaraju kako to čine ponekad (njih 62,3%) a to očito ukazuju na činjenicu da je mladima važno što prije doći do potrebne informacije i to u prvih nekoliko izvora ili u samo jednom i da očito biraju najbrži i najjednostavniji način dolaženja do informacija koji ne mora uvijek biti primjeren za obrazovni kontekst.

Ponekad provjeravaju vjerodostojnost izvora i informacija, odnosno, samo 15% učenika to čini redovito, što je zabrinjavajuće, ali očekivano. Ako vrednuju izvore i informacije, najčešće provjeravaju usklađenost izvješća različitih medija, zatim o kojim se medijima radi i koliko su vjerodostojni, ali i provjeravaju autora nekog priloga/članka itd. Čini se da nisu sigurni kako funkcionira Internet jer su podijeljeni u odgovorima koliko su informacije istinite na internetu i Google- u, odnosno nisu sigurni nalaze li *uglavnom* istinite i kredibilne informacije i izvore ili samo *djelomično*.

Što se tiče poznavanja mehanizama zaštite i sigurnosti na internetu, većina ispitanika odgovorila je da ih poznaju i koriste.

Također je zanimljivo, ali i očekivano, da pokazuju visoko razvijenu svijest o širenju lažnih i opasnih vijesti. Pretpostavka je da je tome razlog jer su i sami imali prilike iskusiti kako je bilo

živjeti u doba pandemije koronavirusom (COVID 19) i širenja predrasuda i neistina. U ovom kontekstu, odgovarali su da je važno provjeravanje svih informacija s društvenih mreža s vjerodostojnim izvorima, da treba dobro promisliti prije dijeljenja neprovjerenog i potencijalno štetnog i opasnog sadržaja, da ne treba poticati širenje sadržaja koji vrijeđaju i potiču govor mržnje kao i predrasude i stereotipe, i složni su da treba izbjegavati prekomjerno izlaganje negativnim vijestima i sadržajima.

Samoprocjena njihovih sposobnosti pretraživanja i prosuđivanja informacija i izvora, pokazuje da mladi ljudi imaju visoko mišljenje o svojoj informacijskoj i medijskoj pismenosti, ali iz ostalih rezultata, očito je da precjenjuju svoje sposobnosti efikasnog pronalaženja i kritičkog preispitivanja sadržaja.

Dakle, istraživanje pokazuje da su učenici skloniji traženju informacija na internetu preko Google tražilice, nego u knjigama i stručnim časopisima. Skloniji su samostalnom pronalaženju informacija, nego konzultiranju stručnjaka ili knjižnog kataloga. Učenici imaju pristup medijima i znaju ih koristiti, ali ne znaju vrednovati i kritički analizirati različite medijske sadržaje, tj. njihovu vjerodostojnost, pouzdanost i istinitost.

Današnji mladi, tzv. *Google generacija*, odrastaju u medijski zasićenom okruženju i ovo istraživanje pokazuje da ih treba informacijski opismenjivati, poticati na kritičko promišljanje, pružiti im alate kojima će moći pronaći i provjeriti informacije. U evaluaciji ankete, vidljivo je da dio učenika iskazuje potrebu za time i pokazuje interes za obrazovanjem u tom smjeru jer njihova medijska i informacijska pismenost nije išla u korak s sve većom dostupnošću i poznavanjem informacijske tehnologije.

Rezultati istraživanja potvrdili su sve postavljene hipoteze.

11. Zaključak

U vremenu dostupnosti tehnologije i usvojenih vještina za njezino korištenje, potrebna su nam nova znanja i vještine potrebnih za razumijevanje i snalaženje u ogromnom broju informacija koje posredujemo tom tehnologijom, a to je obuhvaćeno pojmom informacijska pismenost, odnosno pismenost za 21. stoljeće. U informacijskoj pismenosti isprepliću se sposobnosti korištenja svih izvora i tiskanih izvora, knjižnica, digitalne građe i medija (Miličević, 2012).

Osnovni elementi informacijske pismenosti su usvojena znanja i razvijene vještine za prepoznavanje korisničke informacijske potrebe, pronalaženje i procjena kvalitete informacije i njezinih izvora, znati se koristiti informacijama na učinkovit i etičan način i na kraju, stvarati i komunicirati nova znanja.

S druge strane, medijska pismenost podrazumijeva znanja i vještine za razumijevanje informacija dobivenih putem masovnih medija (TV, radio, novine, Internet i sl.) i kritičke refleksije o njima.

UNESCO (2013) radi i na ujedinjavanju ova dva koncepta u jedinstven koncept medijsko – informacijske pismenosti koji bi trebao promicati pravo građana na priopćavanje, izražavanje, primanje informacije ali i poticati kritičko vrednovanje medija i informacija kao i stvaranje novih znanja. Međutim UNESCO ova dva koncepta prepoznaje i kao neovisna, s vlastitim integritetom i identitetom u paralelnom razvoju zajedno ali i odvojeno.

Informacijska i medijska pismenost se razvijaju u suvremenom društvu i omogućuju demokratski dijalog zbog poticanja na kritičko vrednovanje, etičko korištenje i dekonstrukciju informacijskog sadržaja i formira osviještenog i kritičkog građanina. Opismenjavanje omogućuje razumijevanja utjecaja novih tehnologija, algoritama i umjetne inteligencije, ugroze privatnosti i sigurnosti u suvremenom digitalnom okruženju i daje odgovore na te izazove.

Ako se želimo približiti principima suvremenog konstruktivističkog obrazovanja, informacijsko i medijsko opismenjavanje bi trebalo postati dio obrazovnog sustava, implementiran unutar više predmeta s jasno definiranim kompetencijama i ishodima učenja za dublje razumijevanje stvarnosti i za svjesno i odgovorno postupanje s informacijama s krajnjim ciljem stvaranja novih znanja.

Mladi danas razvijaju informacijske i medijske vještine samostalno, i znaju više od roditelja i nastavnika o novim medijskim okruženjima i informacijsko – komunikacijskoj tehnologiji, međutim trebaju poticaj i sustavno obrazovanje na tom području.

Iako istraživanje provedeno za potrebe ovog rada pokazuje kako mladi imaju visoko mišljenje o svojim sposobnostima pretraživanja i prosuđivanja informacija i izvora, treba ih sustavno usmjeravati, kroz već spomenute, formalne i neformalne sustave učenja jer ih ipak na kraju krajeva karakterizira globalna informacijska nepismenost koja se očituje u nefleksibilnosti i neučinkovitosti strategija pretraživanja, impulzivnosti jer biraju najlakši i najbrži način dolaženja do informacija i manjku promišljenosti u kritičkom vrednovanju informacija (Lasić-Lazić i sur., 2012). Zato je cilj ovog odgoja oblikovati proaktivne punopravne demokratske građane: da od pasivnog pojedinca *stvorimo* aktivnog dionika društva čija uloga nije samo pronaći informaciju nego ju i znati kritički procijeniti, dijeliti, producirati i stvarati nova znanja i ideje da se mogu ostvarivati i osobni i društveni ciljevi, odnosno civilizacijski skokovi.

Knjižnice imaju veliku ulogu u programima informacijskog i medijskog opismenjavanja i mogu voditi i predvoditi takve programe. Ključna je suradnja svih sudionika procesa ove izobrazbe, a ponajviše nastavnika i informacijskih stručnjaka, knjižničara.

12. Literatura:

1. American Library Association. Presidential Committee on Information Literacy: Final Report (1989). 10.1.1989. ALA. Preuzeto s: 18.5.2021 s : <http://www.ala.org/acrl/publications/whitepapers/presidential>
2. American Library Association. Framework for information literacy in higher education. 9.2.2015. ALA. Preuzeto 18.5.2021. s : <http://www.ala.org/acrl/standards/ilframework>
3. Buchberger Iva, (2012). Kritičko mišljenje: priručnik kritičkog mišljenja, slušanja, čitanja i pisanja. Rijeka: Udruga za razvoj visokoga školstva Universitas.
4. De Meulemeester, Ann ...(et al.) (2019). Information Literacy Self-Efficacy of Medical Students: A Longitudinal Study . Information Literacy in Everyday Life : 6th European Conference, ECIL 2018, Oulu, Finland, September 24–27, 2018, str. 264-272. Preuzeto 31.8.2021. s: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-13472-3_25
5. Horton Jr., F. W. (2008). Understanding Information Literacy: A Primer. France: UNESCO. Preuzeto 13.6.2021. s: <https://ifap.ru/library/book261.pdf>
6. Information literacy : a literature review. www.learnhigher.ac.uk. Preuzeto 1.6.2021 s : http://learnhigher.ac.uk/resources/files/Information%20literacy/Information_Literacy-Literature-Review-std.pdf
7. Jenkins, H., Clinton, K., Purushotma, R., Robison, A. J. i Weigel, M. (2007): Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century. Chicago: The MacArthur Foundation. Preuzeto 15.6.2021. s: https://www.macfound.org/media/article_pdfs/jenkins_white_paper.pdf
8. Johansson, V. I i Limberg, L. (2017). Seeking critical literacies in information practices: critical literacy as situated and tool-mediated enactment of meaning. Information research 22(1), CoLIS paper 1611 .Preuzeto 2.6.2021. s: <http://informationr.net/ir/22-1/colis/colis1611.html>
9. Jozić, R. i Pavin Banović, A. (2019). Od knjige do oblaka. Zagreb: Alfa.
10. Krpan, K., Sindik, J., Bartaković (2017). Knjižnica – podrška roditeljima u medijskom opismenjivanju i medijskom odgoju djece. Vjesnik bibliotekara Hrvatske 60, 2-3(2017), 265-278. Preuzeto 17.5.2021. s: <https://hrcak.srce.hr/195882>

11. Kovářová, P (2019). Information Literacy of Masaryk University Students and Evaluation of Campus-wide Course. Information Literacy in Everyday Life : 6th European Conference, ECIL 2018, Oulu, Finland, September 24–27, 2018, str. 399-408. Preuzeto 31.8.2021. s: <https://www.springerprofessional.de/en/information-literacy-of-masaryk-university-students-and-evaluati/16493166>
12. Lasić-Lazić, J, Špiranec, S. i Banek Zorica, M. (2012). Izgubljeni u novim obrazovnim okruženjima – pronađeni u informacijskom opismenjivanju. Medijska istraživanja, 18, 1(2012.),125-142. Preuzeto 2.6.2021. s : <https://hrcak.srce.hr/85384>
13. Lau, J. (2011). Smjernice za informacijsku pismenost u cjeloživotnom učenju. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo
14. Mackey, T. P. i Jacobson, T. (2011) Reframing Information Literacy as Metaliteracy. College and Research Libraries. 72, 1 (2011), 69. Preuzeto 17.6.2021 s: <https://crl.acrl.org/index.php/crl/article/view/16132>
15. Mackey, T. P. i Jacobson, T. (2018). Metaliteracy Goals and Learning Objectives and-learning-objective. Preuzeto 7.6.2021. s: <https://metaliteracy.org/learning-objectives/2018-metaliteracy-goals>
16. Miličević, V. (2012). Informacijska pismenost i dalje. Knjižničar/knjižničarka: e –časopis Knjižničarskog društva Rijeka 3(3), 151-154. Preuzeto 16.6.2021. s: <https://hrcak.srce.hr/233334>
17. Miliša, Z., Tolić, M., i Vertovšek, N. (2009). Mediji i mladi. Zagreb: Sveučilišna knjižara
18. Obradović, Đ. (2006). Etika u internetskim glasilima. Informatologija 39 (4) 301-304. Preuzeto 12.5. 2021. s: <https://hrcak.srce.hr/9260>
19. Papinsko vijeće za sredstva društvene komunikacije: Etika u obavijesnim sredstvima, Zagreb, IKA-Zagreb, 2000, br. 19
20. Pungente, J. (1999).Canada s Key Concepts of Media Literacy. Preuzeto 15.6.2021 s: <http://www.medialit.org/reading-room/canadas-key-concepts-media-literacy>
21. Stričević, I. (2010). Digitalni domorodci i digitalni migranti. Dijete i društvo. Časopis za promicanje prava djeteta. 12(1/2), 80-93.
22. Špiranec, Sonja (2003). "Informacijska pismenost - ključ za cjeloživotno učenje." Edupoint časopis: časopis o primjeni informacijskih tehnologija u obrazovanju. Preuzeto 14.5.2021. s: <http://edupoint.carnet.hr/casopis/17/clanci/1.html>.

23. Špiranec, S. i Banek Zorica, M. (2008). Informacijska pismenost : teorijski okviri i polazišta. Zagreb: Zavod za informacijske studije.
24. Špiranec, S. (2017). Pismenost u digitalno doba: kritična, promišljena i transformativna... Zagreb: Hrvatsko čitateljsko društvo, Rujan (53-54), 4-5. Preuzeto 17.5.2021. s https://issuu.com/hrcak_hcd/docs/hrcak_53_54_09_2017
25. Špiranec, S. (2018). Kritička informacijska pismenost u akademskom kontekstu. Čitalište, 17, 32(2018), 3-11. Preuzeto 11.5.2021 s : <http://citaliste.ff.uns.ac.rs/index.php/cit/article/view/59/28>
26. Vitori, V., Sulić, P., i Bakmaz, M. (2018). Program Informacijsko opismenjavanje tinejdžera u Gradskoj knjižnici Zadar. Vjesnik bibliotekara Hrvatske Vol. 61, No. 1, 2018. Str. 127 - 150. Preuzeto 17.5 .2021. s: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=303889
27. Vajzović, E., Hibert, M., Turčilo, L., Vučetić, V. I Silajdžić, L. (2021). Medijska i informacijska pismenost: dizajn učenja za digitalno doba. Sarajevo: Fakultet političkih nauka. Preuzeto 2.6. 2021 s: https://fpn.unsa.ba/b/wp-content/uploads/2021/04/MEDIJSKA-I-INFORMACIJSKA-PISMENOST-DIZAJN-UCENJA-ZA-DIGITALNO-DOBA_e-izdanje-1.pdf
28. Vrkić Dimić, J. (2014). Suvremeni oblici pismenosti. Školski vjesnik, 63, 3(2014.), str. 381- 394. Preuzeto 1.6.2021. s : <https://hrcak.srce.hr/136084>
29. Vučetić, V. (2019). Medijska pismenost kao ključna kompetencija za 21. stoljeće. South Eastren European Journal of Communication, 1(2). Preuzeto 16.6.2021. s: <https://hrcak.srce.hr/233226>
30. UNESCO (2013). Global Media and Information Literacy Assessmnet Framework: country readiness and competencies. Preuzeto 15 5.2021 s: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000224655>
31. Webber, S. i Johnston, B. (2000). Conceptions of information literacy: new perspectives and implications. Journal of Information Science, 26, 6(2000.), 381.-397

12. Sažetak

Informacijska i medijska pismenost su bliski koncepti i pojmovi koji obuhvaća sličnu tematiku i područje jer stavljaju naglasak na kritičko vrednovanje medija i informacija, a zatim i na suradničko stvaranje i dijeljenje novih znanja, ali razlikuju se po tome što su proizašli iz različitih akademskih područja i po težištima u kompetencijama. Obje pismenosti pomažu u pronalaženju, razumijevanju, uporabi i kritičkom preispitivanju informacijskih prostora i medija. Informacijska se pismenost, po mišljenju stručnjaka, ipak smatra krovnom pismenošću jer podrazumijeva vještine korištenja tiskanih izvora, knjižnica, digitalne građe i medija u procesu cjeloživotnog učenja. Upravo je specifičnost digitalnog okruženja ukazalo na važnost za uvođenje informacijske i medijske pismenosti u obrazovni sustav. Obilježja digitalnih okruženja su: algoritmizacija, komercijalizacija, netransparentnost, uvjetovano i motivirano rasuđivanje i narušena sigurnosti i privatnost. Razvoj medija i informacijskih sustava učinio je neizostavnim kritički pristup informacijama i medijskim sadržajima, njihovu evaluaciju i etičko korištenje. Pitanja etike bi ostala marginalizirani diskurs da nije bilo napora UNESCO –a za stvaranje strateškog okvira grupe stručnjaka iz raznih disciplina i profesija za provođenje ciljeva definiranih u ishodima medijske i informacijske pismenosti.

Informatička pismenost mladih ljudi je na visokom nivou, ali istraživanja ukazuju na to da su medijski i informacijski nepismeni: pretražuju informacije bez strpljenja, sa smanjenom kritičnošću i bez kriterija za vrednovanjem izvora i informacija.

I knjižnice su oduvijek služile kao središta informacijske, tj. medijske pismenosti. Uloga knjižničara u obrazovanju i procesu istraživanja je od izuzetne važnosti. Također, knjižnice imaju važnu ulogu u institucionalnim programima informacijskog opismenjavanja i mogu voditi i predvoditi takve programe.

14. Summary

Information and media literacy are similar concepts and cover similar topics and areas, because they place emphasis on critical evaluation of media and information, and then on collaborative work and sharing of new knowledge, but on the other hand, different, because they originated from different academic fields and focuses in competencies. Both literacies help to find, understand, use and critically review information space and media. According to experts, information literacy is still considered as the most important literacy, because it implies the skills of using printed sources, libraries, digital materials and media in the process of lifelong learning. It is precisely the specificity of the digital environment that has indicated the importance of introducing information and media literacy into education system. Characteristics of digital environments are: algorithmization, commercialization, non-transparency, conditioned and motivated reasoning and impaired security and privacy. The development of media and information systems has made critical access to information and media content, their evaluation and ethical use indispensable. Ethical issues would have remained a marginalized discourse had it not been for UNESCO's efforts to create a strategic framework of a group of experts from various disciplines and professions to implement the goals defined in media and information literacy

Youth media literacy is at a high level, but research indicates that they are media and information illiterate: they search for information without patience, with reduced critical evaluation of information and without criteria for evaluating sources and information. Libraries have also always served as centers of information, or/and media literacy.

The role of libraries in education and in research process is extremely important. Also, libraries play an important role in institutional literacy programs and can lead and they lead such programs.

Keywords: : information literacy, media literacy, lifelong learning, ethics, research, library

15. Prilozi

Anketa u svrhu istraživanja medijske i informacijske pismenosti učenika srednjih škola

Dragi učenici! Pred vama se nalazi anketa napravljena za potrebe diplomskog rada na temu medijske i informacijske pismenosti, a cilj ankete je dobiti statističke podatke o stupnju medijske i informacijske pismenosti kod učenika srednjih škola. Anketa je u potpunosti anonimna pa Vas molimo da iskreno odgovorite na sva pitanja.

Predpitanje 1.

Spol:

- a) M
- b) Ž

Predpitanje 2.

Pohađam:

- a) 1. razred SŠ
- b) 2. razred SŠ
- c) 3. razred SŠ

1. Informacije o određenoj temi tražim:

- a) samostalno
- b) prema preporuci roditelja
- c) prema preporuci knjižničara
- d) prema preporuci obrazovnih djelatnika (predmetni profesor, školski psiholog ili pedagog)

2. Željene informacije tražim

- a) u školskoj knjižnici
- b) u gradskoj knjižnici
- c) u novinama i časopisima
- d) na internetu

3. Internet koristim u svrhu:

- a) traženje informacija za potrebe škole
- b) korištenje društvenih mreža (facebook, twitter, instagram...)
- c) igranje igrica

- d) korištenje elektroničke pošte
- e) tražim informacije o svemu što me zanima
- f) ne koristim Internet

4. Poznam li i koristim mehanizme zaštite/sigurnosti na internetu?

- a) znam i koristim
- b) znam ali ne koristim
- c) ne znam i ne koristim

5. Tehnologija za pretraživanje informacija (računalo, internet, mobitel) dostupna mi je

- a) svaki dan - 24 sata dnevno
- b) nekoliko sati dnevno
- c) nekoliko dana tjedno

6. Na internetu provodim (na različitim medijima)

- radnim danom:

- a) 1 - 2 sata
- b) 3 - 4 sata
- c) više od 5 sati

- vikendom:

- a) 1 - 2 sata
- b) 3 - 4 sata
- c) više od 5 sati

7. Do željenih informacija dolazim

- a) samo na wikipediji
- b) na forumima
- c) na blogovima
- d) u novinskim člancima na portalima
- e) u stručnoj literaturi pouzdanih stručnjaka
- f) na različitim web stranicama

8. Kada pretražujem Internet, zadovoljavaš li se prvim rezultatom pretraživanja

- a) uvijek
- b) ponekad
- c) nikad, uvijek pregledam više rezultata
- d) ne pretražujem Internet

Kod pretraživanja mrežne stranice, koristim se filterima kako bi suzili rezultate svoje pretrage?

- a) ne
- b) da
- c) ponekad
- d) ne znam što su filteri

9. Kod pretraživanja mrežne stranice, koristim se filterima kako bi suzio/la rezultate svoje pretrage:

- a) ne
- b) da
- c) ponekad
- d) ne znam što su filteri

10. Provjeravam li vjerodostojnost/ istinitost pronađenih informacija

- a) uvijek
- b) ponekad
- c) nikad

11. Misliš li da internetske stranice pružaju istinite podatke?

- a) uglavnom donose istinite podatke
- b) djelomično donose istinite podatke

12. Ako provjeravam izvor informacija, provjeravam: (zaokružite jedan ili više odgovora)

- a) vjerodostojnost medija
- b) autora i pouzdanost izvora
- c) jesu li fotografije i video materijali već korišteni
- d) tko dijeli informacije

- f) uspoređujem kako je ista vijest obrađena u različitim medijima i platformama
(tisak, internet, društvene mreže - Instagram i Snapchat)
- e) ništa od navedenog

13. Koliko je važno sljedeće odgovorno ponašanje na internetu kod širenja opasnih i lažnih vijesti

Brojevima od 1 do 4 označi tvrdnje prema važnosti s tim da je 1 – nije važno, 2 – manje važno, 3 – važno je a 4 – jako je važno i 5- najvažnije

- a) provjeravanje informacija na društvenim mrežama ili uspoređivanje s vjerodostojnim izvorima 1 2 3 4 5
- b) razmišljanje prije dijeljenja bilo kojeg sadržaja 1 2 3 4 5
- c) nedijeljenje neprovjerenih informacija 1 2 3 4 5
- d) izbjegavanje prekomjernog izlaganja negativnim vijestima i sadržajima 1 2 3 4 5
- e) neširenje stereotipa i predrasuda 1 2 3 4 5
- f) neširenje informacija koje vrijeđaju i potiču govor mržnje 1 2 3 4 5

14. Ocijeni svoju sposobnost traženja i prosuđivanja informacija.

- a) smatram se uspješnim i sigurnim u traženju i prosuđivanju informacija
- b) nesiguran sam u traženju i prosuđivanju informacija
- c) želio bih imati više znanja u traženju i prosuđivanju informacija